

KAIROS
FUTURE

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Utsatta ungdomar

EN SAMMANSTÄLLNING AV UTSATTA UNGDOMARS SITUATION

UNGDOMSSTYRELSENS SKRIFTER 2007:4

Utsatta ungdomar

En sammanställning av utsatta ungdomars situation

Text: Per Florén, Erik Herngren, Ida Hult,
Nanna Waktel Enochson på Kairos Future AB

Förord

Frågor kring ungdomar och den utsatthet de befinner sig i eller riskerar att hamna i är vanliga i den allmänna samhällsdebatten. Upprinnelsen är ofta en forskningsrapport. Men det kan lika gärna vara en tidning som startar en debatt genom reportage om droger, missbruk eller våld.

Både forskningsrapporter och reportage i medierna - samt i viss mån vad ungdomar själva säger - bidrar till samtalsordningen och vår bild av ungdomar och deras utsatthet. I *Utsatta ungdomar* försöker vi genom en så kallad diskursanalys att beskriva de utsagor som kommer fram i forskning och tidningsmedier kring frågan om ungdomar och utsatthet.

Rapporten är framtagen av Kairos Future AB på uppdrag av Ungdomsstyrelsen. Materialet har framställts för en nationell fortbildning inom ramen för projektet *Förebyggande och Främjande ungdomsverksamhet*.

Per Nilsson
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	9
Bakgrund till denna rapport	9
Uppdraget – syfte och mål	9
Vilka rapporter har ingått i studien?	9
Om forskning kring ungdomar	10
Ungdomsbegreppet	10
Ungdomsforskningens utgångspunkter	10
Ungdomsforskningen i ett historiskt perspektiv	11
Diskursanalys – hur talar dagens forskare om utsatta ungdomar?	13
Hur talar ungdomsforskare om utsatthet?	13
Vad tas inte upp?	19
Forskningsrekommendationer	20
Andra Åtgärdsförslag	21
Vad säger medierna?	22
I vilka sammanhang syns och hörs unga?	22
Skolan och samhället ska lösa problemen	23
Ett generellt minskande intresse?	23
Vad säger ungdomarna själva?	24
Andra typer av ungdomsstudier	25
Ungas utsatthet i ett omvärldsperspektiv	26
Om omvärlden och utsatta ungdomar	26
Sammanfattning	26
Trender som påverkar utsatta ungdomar	27
Källförteckning: Litteraturlista	32
Källförteckning: Medieanalysen	34
Sökord för mediediskurser	34
Källförteckning: Andra ungdomsstudier	35
Bilaga 1	36
Vad är diskurs och diskursanalys?	36
Bilaga 2. Om Kairos Future	37
Bilaga 3. Reflektionsfrågor	38

Sammanfattning

I denna rapport beskrivs hur forskare, medier och ungdomsundersökningar ställer frågor om ungdomar och försöker förstå ungdomars situation och orsakerna bakom eventuella problem som anses höra ungdomstiden till. Den beskriver hur samtalet om ungdomar, diskursen, förs i de olika sammanhangen. Utsatta ungdomar är rapportens huvudfokus, även om en del generell ungdomsforskning också refereras.

I forskarvärden har det under 1900-talet funnits ett antal olika synsätt på ungdomar, ungdomsproblem och deras orsaker. Under vissa perioder uppfattas ungdomstiden definitionsmässigt som ett problem, under andra har man mer sökt bakomliggande orsaker till ungdomsproblemen. Många av de senaste årens rapporter har till exempel fokuserat staden som arena och socialt rum. En annan tydlig tendens är att många rapporter är svar på specifika politiskt adresserade problem (exempelvis mobbning och anorexi) snarare än allmän ungdomsforskning. Vilken typ av frågor som ställs och vilken typ av förklaringar som undersöks påverkar självfallet vilka resultat som kan komma fram.

I forskningen om utsatta ungdomar finns två huvudtyper av forskning, den ena som i första hand ser utsatthet som något statiskt, knutet till ungdomsår i sig, och den andra som mer fokuserar på strukturella, bakomliggande faktorer till utsatthet. I det senare fallet kan det handla om att identifiera olika riskfaktorer och riskgrupper, söka svar på vilka bakomliggande faktorer som gör en viss grupp ungdomar till en riskgrupp. Påfallande är dock att utsattheten sällan ifrågasätts utan snarare beskrivs. Det tycks som om vuxenvärlden har ett behov av att kategorisera vissa grupper av ungdomar som utsatta. Inte minst gäller det de som lutar sin förklaring mot strukturella faktorer i samhället.

I mediernas bild av ungdomar är det två teman som dominerar: ohälsa (speciellt psykisk ohälsa bland flickor) och spelberoende (speciellt bland pojkar). När ordet utsatthet används handlar det uteslutande om kulturartiklar, filmer, pjäser och böcker. När det gäller lösningen på ungdomarnas problem är det mycket ofta skolan som pekas ut.

Utsatta ungdomar finns ibland även med i olika ungdomsundersökningar, genomförda av såväl offentliga aktörer som SCB och privata företag. Här finns dock en tydlig tendens att de utsatta ungdomarna "försvinner" ur resultaten. Framför allt beror detta på att majoriteten av undersökningarna fokuserar på majoriteten av ungdomarna och att undersökningarna inte sällan görs i skolmiljö under skoltid, när en stor del av de mest utsatta mycket väl kan vara frånvarande.

Inledning

Majoriteten av alla ungdomar klarar sig relativt väl genom ungdomsårens utmaningar. De skaffar sig utbildning, ett socialt umgänge och så småningom också en plats på arbetsmarknaden och i samhället. En liten grupp klarar sig sämre och hamnar utanför det etablerade samhället. Deras liv präglas av drogmissbruk, kriminalitet eller andra aktiviteter som inte ses positivt av samhället. Mellan dessa två grupper finner vi gruppen "utsatta ungdomar". De har ännu inte fastnat i missbruk och kriminalitet, men är inte heller en självklar del av gruppen som klarar sig vidare till ett mer normalt vuxenliv. Det är denna grupp av utsatta ungdomar som i första hand behandlas i denna rapport.

Bakgrund till denna rapport

Ungdomsstyrelsen bedriver under 2006 och 2007, på uppdrag av regeringen, ett projekt kring förebyggande och främjande verksamhet för ungdomar i socialt utsatta områden och/eller unga som riskerar att hamna i ett socialt utanförskap. Verksamheterna fokuserar på ungdomars fritid. Ungdomsstyrelsen avser att under 2007 genomföra ett antal utbildningar för personer som ansvarar för arbetet med utsatta ungdomar i respektive kommun. För att ge kursdeltagarna en aktuell bild av kunskaps- och forskningsläget inom området har Kairos Future AB fått uppdraget att göra en sådan sammanställning.

Uppdraget – syfte och mål

Syftet med sammanställningen är att ge ett bra kunskapsunderlag till deltagarna i Ungdomsstyrelsens kurs för ungdomsansvariga. Detta sker på fyra olika områden som redovisas i var sitt kapitel.

- En **diskursanalys** av aktuell forskning och aktuella utredningar som berör frågan om ungdomar och utsatthet.
- En analys som också inbegriper **massmediernas spegling** av frågan.
- Ungas utsatthet i andra **ungdomsstudier**.
- Ungas utsatthet i relation till övergripande nationella och internationella **omvärldsskeenden**.

Vilka rapporter har ingått i studien?

Diskursanalysen

Målet var att studera ett tjugotal rapporter från de senaste årens forskning kring utsatta ungdomar. De rapporter som publicerats under 2005 och 2006 har dock i huvudsak utgått från specifika problemområden, till exempel brott, mobbning eller anorexi, snarare än mer allmän forskning. Dessa ämnen har haft stor medial uppmärksamhet och hög politisk prioritet de senaste åren, vilket troligtvis gjort det lättare att få anslag till forskning kring detta än till mer allmän forskning kring utsatthet.

För att finna rapporter med mer allmän forskning om utsatta ungdomar utökades perioden till åren 2002 till 2004. Urvalet gjordes framför allt med hänvisning till de rapporter som det ofta refereras till, det vill säga de som har stort genomslag på forskningen om utsatta ungdomar. Dessa återfinns i källförteckningen i slutet av rapporten liksom i noterna.

Medieanalysen

Medieanalysen utgick från att använda sökord som var relevanta för frågeställningen. En provsökning genomfördes med ett större antal sökord. Baserat på denna eliminerades ord med mycket få träffar (ej relevanta) och ord med mycket stort antal träffar (för breda och därmed svåranalyserade). Därefter gjordes sökningar på de utvalda orden i Mediearkivet och Presstext. Till grund för diskursanalysen ligger totalt 249 artiklar publicerade under 2006 framsökta med hjälp av de utvalda sökorden. Medieöversiktens källor finns i källförteckningens andra del. Där finns också en översikt över de sökord som användes.

Om forskning kring ungdomar

Ungdomsbegreppet

När är man ung?

Vem är egentligen en ungdom? När lämnar man barndomen och när blir man vuxen? Definitionerna skiftar mellan olika områden i livet och mellan olika vetenskapliga discipliners perspektiv. Några exempel från olika områden:

1. **Det medicinska** – puberteten med övergången från barn till könsmoden individ (cirka 11-16 år).
2. **Det psykologiska** – adolescens med en utveckling av självidentiteten, i denna fas är man inriktad på att "finna sig själv" (cirka 11-20 år).
3. **Det sociologiska** – frigörelse från familjen för en gemenskap med jämnåriga. (cirka 18-30 år). Att den slutar så sent som vid 30 år beror i huvudsak på att ungdomars etablering på bostadsmarknaden blivit allt mer utdragen.
4. **Det formellt juridiska** – när samhället anser att individen kan och bör ta ansvar för sina egna handlingar:
 - *Skyldigheter*: När individerna blir straffmyndiga (18 år).
 - *Rättigheter*: Rätten att köra bil (18 år), köpa ut på systemet (20 år).
 - *Samhällsansvar*: Rösträtt, kan väljas till en politisk församling (18 år).

Barn eller ungdom?

Inom ungdomsforskningen används omväxlande begreppen "barn", "ungdomar" eller "unga vuxna". Begreppen används om vartannat för att beskriva människor i åldern 10-20 år. Och i en del fall även personer som är mellan 20 och 30 år. Detta gör också att vi i rapporten i huvudsak använder oss av begreppet ungdomar men i några fall använder vi istället barn eftersom den forskning som relateras till i de avsnitten har använt det begreppet.

Ungdomsforskningens utgångspunkter

Det produceras 500-600 barn- och ungdomsrelaterade svenska avhandlingar varje år. Forskning inom medicin och psykologi/pedagogik är vanligast, det senare står för drygt hälften av publikationerna. I 1986 års regeringsförklaring lyftes ungdomsfrågorna fram som ett prioriterat område och forskningen fick extra pengar. Ett antal tvärvetenskapliga centra för ungdomsforskning utvecklades vid svenska universitet och satsningen medverkade till ett ökat antal barnrelaterade avhandlingar. Men fortfarande sker ökningen bara i absoluta tal och inte i andel av den totala forskning som produceras årligen.

De barnrelaterade utredningarna i serien Statens offentliga utredningar har minskat under 1990-talet och innevarande decennium. Allt fler "allmänna" utredningar inkluderar idag ett barnperspektiv vilket gör att barns och ungas livsvillkor uppmärksammas i många fler sammanhang. Men det betyder också att möjligheten att överblicka ungdomsdiskursen minskar.

Ungdomsforskning kan indelas i **fyra huvudspår**:

1. **Historisk** – hur har ungdomen, ungdomens roll och synen på ungdomar förändrats över tid och i olika samhällen.
2. **Normalitetsfokuserad** – hur talar, tänker och uttrycker "vanliga" tonåringar sig själva i sin vardag. Här ingår även forskning kring så kallade subkulturer, t.ex. "gothare" eller "skejtare".
3. **Problemlösningsorienterad** – fokuserar på problem vilka anses specifika för eller speciellt allvarliga under just tonårstiden. Det kan både handla om individuella problem, inte sällan av psykologisk och/eller medicinsk art, och om problem med ungdomar som grupp. (Detta synsätt belyses i avsnittet *Statisk utsatthet – ungdomar som social kategori*.)
4. **Utsatthet** – oftast kvantitativ forskning där olika riskbeteendens samband med varandra och med olika bakgrundsfaktorer utforskas, till exempel social klass, boendeort, utbildning, etnicitet, sexuell läggning eller kön. (Detta synsätt belyses i avsnittet *Strukturell utsatthet*.)

I denna rapport är det i första hand forskning inom huvudspår 3 och 4 som kommer att belysas mer på djupet. Historiken har redan belysts och i avsnittet *Ungas röster* kommer vi att se att majoriteten av de svenska undersökningarna, där ungdomar själva beskriver sin situation, tenderar att ha ett "normalitetsfokus".

Ungdomsforskare eller ungdomskulturforskare?

Båda begreppen används i varierande grad inom olika forskningsdiscipliner. Vi kommer därför att använda båda begreppen i rapporten.

Ungdomsforskningen i ett historiskt perspektiv¹

Forskningens syn på ungdomar har skiftat genom åren. Nedan görs några nedslag i olika perioder för att exemplifiera dessa skillnader.

Ungdomskulturen upptäcks, problematiseras och romantiseras (1900-1930)

I början av 1900-talet ställde man inom forskningen för första gången frågan kring vad ungdomskultur egentligen är. Då menade man att ungdomskulturen formades i generationskampen mot de vuxna. Ungdomen problematiserades och romantiserades på en och samma gång, något som kom att känneteckna 1920- och 1930-talens psykologiska forskning. Ungdomen blev ett område för experter och arbetet professionaliserades och institutionaliserades. Parallellt började ett bredare intresse för ungdom som social kategori att växa fram. Antropologer började driva frågan att adolescensen var kulturellt betingad och inte biologiskt given.

Generationsklyftor och ungdomsgång (1930-talet)

Chicagokolan kom under sent 1920-tal och framåt att knyta samman föreställningarna om den växande generationsklyftan med sociologi och började utforma idéer kring ungdomsgång.

Ungdomen – ett eget samhälle i samhället (1940-talet)

Under 1940-talet tog **den strukturfunktionalistiska synen** på ungdom över och begreppet ungdomskultur tillämpades konkret med definitionen: ett subsamhälle där prestige mäts enligt andra parametrar än vuxenvärldens. Ungdomen sågs här som en homogen grupp.

Komplexare ungdomskulturbegreppet och klasskillnader (1960-tal)

Under 1960-talet blev **ungdomskulturbegreppet** betydligt mer komplext. Användningen började syfta på den kultur där begrepp som modernisering, populärkultur, konsumtion, generationsklyftor och kriminalitet florerade. Ungdomen blev ett **angeläget socialt problem** snarare än ett samhälle i samhället. Nu menade forskarna att ungdomen visserligen hade ett eget språk och egna värdesystem men det hindrade inte att de lyfte fram skillnader mellan olika klasser.

Tematisering, ideal och livsstilar (1960- och 1970-tal)

Under 1960- och 1970-talen tematiserades ungdomsforskningen och man ägnade sig åt **utopier, ideal och livsstilar** hos de unga snarare än bakomliggande orsaker.

Populärkultur, postmodernism och individualism (1970-tal och framåt)

Men det var först med **Birminghamskolan** med dess **postmodernistiska och individualistiska perspektiv**, och fokus på populärkultur, som ungdomskulturforskningen blev ett självständigt fält och **då blev begreppet stil centralt**. Med stil menades det som de unga i en viss speciell ungdomlig kultur hade gemensamt, alltså utseende, språkbruk, uppträdande, musik med mera. Inom Birminghamskolan utgjorde **klass, etnicitet, och ålder** viktiga analysinstrument, dock inte kön, något som den senare kritiserats för.

Ungdomskulturen och det omgivande samhället (Sent 1970-tal och framåt)

Under det sena 1970-talet kom fokus mer att flyttas från vad som finns i ungdomskulturer till **varför ungdomskulturen finns**. Nu började forskarna på allvar belysa ungdomskulturen som kommersiell, och en av ungdomsforskningens ledande forskare, **Thomas Ziehe**, formulera sina tankar om samhällets förändring och den massmediala verklighet som ställer krav på individens självförverkligande. Han hävdar att samtidigt som individen de facto har fler valmöjligheter idag, så utvecklas ett medvetande om allt "man kunde ha varit men inte blev". Han talar om att medierna och datorspelen ger ungdomar en sekundär erfarenhet, att "veta om" olika fenomen innan man har provat på dem i verkligheten, vilket förändrar ungdomskulturen i grunden. Klassiska vuxenområden har blivit lättillgängliga för de unga. Saker förslits snabbt - erfarenheter likaså. Generationsklyftorna ökar och det krävs färre år emellan två generationer för att påvisa en klyfta. I Ziehes tolkning ryms också ett visst maktperspektiv, ungdomskulturen är avvikaren från det normala, alltså vuxensamhället.

¹ Avsnittet bygger på Gardarsson, 2006.

Postmoderna identitetsteorier och staden som arena (2000-talet)

Under det sena 1990-talet kom mycket att handla om **postmoderna identitetsteorier** och en fokusering på **urbanisering och staden som arena**. Flera avhandlingar berörde stadens moderna rum där socialt utanförskap lokaliseras till vissa förorter, där man bor i gemensamt utanförskap men i övrigt är en mycket heterogen grupp. Överlag har den postmoderna tiden lett till en viss **förvirring och försiktighet i forskarsamhället**. Akademin och utredarna står och famlar, går försiktigt ut på olika spår för att sedan backa igen. Kanske är det därför det produceras nästan fler forskningsöversikter än forskningsrapporter på den statliga arenan idag?² Forskningen fokuserar på **unga och institutionella miljöer** vilket innebär att kunskapen om ungas vardag och livssituation i många avseenden är begränsad. Ungdomstiden har också på ett tydligt sätt gjorts till **ett problemområde** där normaliteten ständigt målas upp som alternativ till utanförskap. Ungdomsforskningen har därmed ett tydligt maktperspektiv.

² Avsnittet bygger på Zimic 2006, Bjurström 2005, Wennhall 1994.

Diskursanalys – hur talar dagens forskare om utsatta ungdomar?

Ungdomsbegreppet inom ungdomsforskningen

Vid genomgången av de forskningsrapporter som ligger till grund för den här rapporten (se källförteckningen) finner vi tre olika centrala perspektiv som i princip all forskning om utsatta ungdomar utgår från:

Ungdom som livsfas

Här läggs fokus på tidsperspektivet och utvecklingsperspektivet. Ungdom är en del av en process från födelse till död, den del som handlar om övergången från barn till vuxen.

Ungdom som social kategori

Inom ungdomspolitiska frågor, och kanske främst inom ungdomsforskningen, definieras ungdom ofta som en **social kategori**. Ungdom beskrivs då som en grupp som delar vissa unika **egenskaper** samt vissa **kulturella och sociala villkor** som skiljer sig från andra grupper, till exempel barns och vuxnas. Man kan även konstatera att dessa villkor historiskt har skilt sig mellan olika ungdomsgenerationer (det senare är ett område som generationsteoretiker intresserar sig för).

Ungdom som en frigörelse- och etableringsprocess

Gemensamt för alla unga är att de går igenom en successiv frigörelse- och etableringsprocess, en frigörelse från beroendet av uppväxtfamiljen till att själv välja sitt sociala sammanhang. Att etablera sig som vuxen är en process som består av flera steg. Det kan handla om att avsluta sin utbildning, få ett arbete, en egen bostad och kanske bilda familj. Ungdom är som vi kan se ett komplext begrepp och ungdomsforskningen ett tvärvetenskapligt forskningsfält.

Hur talar ungdomsforskare om utsatthet

Vetenskapliga studier skapar ofta bilder av olika sorters unga: den bråkiga, den duktiga, den anorektiska och så vidare. Vem som ska ha tolkningsföreträdet gällande definition och bedömning är långt ifrån självklart. Det pågår en ständig vetenskaplig kamp mellan olika teorier, discipliner och metoder där medicinska synsätt ofta står emot sociala.

Ett forskningsområdes diskurs, eller samtalsordning, är ett abstrakt begrepp som något förenklat kan förklaras som:

- Vilka frågor ställer man?
- Vilka typer av avgränsningar gör man?
- Vilka typer av svar söker man efter?
- Vilka typer av förklaringar söker och accepterar man?

Det är ganska naturligt att de frågor man ställer påverkar vilka resultat man kan komma fram till respektive inte kan komma fram till. Ställer man som forskare frågan: "Vilka biologiska egenskaper är typiska för drogmissbrukare?" så leder det till helt andra svar än frågan "Hur skiljer sig drogmissbrukares uppväxtvillkor från andra ungdomars?".

Vad som blir föremål för forskning, vilka frågor som ställs, hur olika grupper i samhället uppmärksammas och hur nya forskningsintressen etableras är de centrala frågorna i detta avsnitt. Svaren eller forskningens resultat diskuteras inte här i någon större utsträckning utan fokus ligger på ungdomsforskningens diskurs. Tre stora diskurser har identifierats i forskningsgenomgången av ungdomsforskning med betoning på utsatthet:

- Utsattheten uppfattas som något **statiskt, oföränderligt**. Ungdomar betraktas som en grupp, en **social kategori som delar vissa kulturella och sociala villkor**. Utsattheten betraktas här också som **något man är därför att man befinner sig i en viss ålder**.
- Det finns ingen utsatthet, **endast socioekonomiska faktorer** samt diskriminering och segregering som utsätter ungdomar för ökad risk. Utsattheten betraktas här som något strukturellt betingat, **något man görs till eller utsätts för** på grund av omgivningens påverkan.
- Ungdomskulturforskning, ungdomarna **beskrivs med sina egna ord** och utsatthet är något **individuellt**. Utsattheten är här **något som upplevs och beskrivs "inifrån"**.

Denna rapportens diskurs

Den här rapporten ger ett helikopterperspektiv på forskning, dagspress och medier. Det är vuxna som skriver för andra vuxna och samtidigt sätter gränser för hur man talar om unga. Materialet aktualiserar frågor som vuxna vill ta upp även om de handlar om unga. Ett tydligt exempel är hur vuxna uppmärksammar unga efter sin egen vuxenroll. En central faktor är maktperspektivet, vem som sätter agendan och vad som betraktas som normalt.

Statisk utsatthet – ungdomar som social kategori

Forskningsgenomgången visar att utsatthet ofta är ett statistiskt begrepp inom ungdomsforskningen. En stor del av ungdomsforskningen fokuserar på ungdomar som en social kategori där ålder utgör grunden för kategoriseringen. Utsattheten betraktas här som något man är eftersom man tillhör gruppen ungdom.

Forskningen konstaterar genomgående att de flesta ungdomar mår bra och klarar sig bra. Trots detta framställs ungdomstiden som mycket hotfull och farlig.

Forskningsdiskursen, med stöd av medierna, ger intrycket att man ska vara glad om man slipper undan ungdomstiden "med blotta förskräckelsen", där inte minst tonårstiden beskrivs som en riskfaktor i sig.

En ofta förekommande bild är att huvuddelen av forskningen ger **strukturella och/eller individuella faktorer** som förklaring till de fall där ungdomar inte mår eller klarar sig bra. På samma sätt som ungdomstiden beskrivs som en statistisk riskfaktor i sig framstår det ofta i forskningen även som ödesmättat att vara av annat ursprung än svenskt, att ha arbetslösa eller ensamstående föräldrar eller tillhöra en familj som tar emot ekonomiskt bistånd. Ett liknande exempel är att samtliga barn och unga som omfattas av eller hör till målgruppen för de sociala myndigheterna i svensk forskning benämns som utsatta, eller socialt utsatta.³

Antropologen Fanny Ambjörnsson skriver kritiskt angående ungdomsforskningens statistiska tendenser:

*"Ungdomstiden är visserligen specifik, inte minst genom de kulturella förställningar som knyts till detta åldersspann. Däremot vill jag, i likhet med andra ungdomskulturforskare, akta mig för att framställa ungdomar som en kulturell frizon oavhängig det övriga samhället /// ungdomstidens förhandlingar om status kan visserligen förklaras i termer av ålder men måste framförallt betraktas i nära samspel med resten av omvärlden."*⁴

Denna diskurs menar vi kännetecknas av ett deskriptivt förhållningssätt.

Utsattheten ifrågasätts inte utan beskrivs. Forskningen tar sin utgångspunkt i frågan: "Hur ser utsattheten ut?" I och med att utsattheten behandlas som ett statistiskt tillstånd följer att de åtgärder som diskuteras till stor del handlar om förebyggande. En typisk frågeställning kan till exempel vara: "Hur kan utsatthet förebyggas?".

Ungdomar som bärare av hela samhällets problem

Ett huvudspår i forskningen är att ungdomar övertar mönster från tidigare generationer men också tillför något nytt. Det finns en osäkerhet om vad det nya kan innebära. **Att beskriva ungdomar i termer av problem är därför vanligt.**

Trender i samhället, till exempel ökad alkoholkonsumtion eller ökad konsumtion av skräpmat blir ofta belysta genom ungdomsgruppens utveckling i dessa frågor.

Detta trots att problemen kan vara vanligare bland människor i medelåldern.

Vi menar att intresset för ungdomars problem troligen har samband med allmänna samhällstrender av tre skäl:

1. **Ungdomars ställning i samhället.** Ungdomar har ännu inte fullt ut etablerat sina positioner i samhället och har därför svårare att göra sina röster hörda. Därför är det motiverat att lyfta denna åldersgrupp.
2. **Konsekvenser på sikt.** En ogynnsam utveckling i unga år kan påverka individen resten av livet. Förebyggande insatser under denna period har därför större effekt än senare i levnadsloppet.
3. **Möjligheten att förstå nya trender.** Det som är nytt blir ofta tydligare i ungdomsgruppen. Detta ökar våra möjligheter till att finna förklaringar.

³ Ulmanen & Andersson 2006

⁴ 2004: 30

Ungdomar – oskulder eller kriminella

I det offentliga samtalet förmedlas bilden av barndomen som förknippad med utsatthet, skyddslöshet och oskuld eller kriminalitet och våld. Ungdomar och kriminalitet är ett vanligt förekommande tema i ungdomsforskningen. Forskningen har en tydlig övervikt på brott som unga själva står för i relation till brott mot unga, unga brottslingar är en tydligare diskurs än unga brottsoffer. Det gäller även för serien Statens offentliga utredningar, SOU. Forskningen visar att det finns tydliga föreställningar och synpunkter på hur offer och gärningsmän ska vara och bete sig, även om den rollen inte alltid stämmer överens med verkligheten. "Idealoffret" är någon som inte känner sin gärningsman eller har utsatt sig själv för farofyllda omständigheter. I verkligheten är det vanligt att offer och gärningsman har en gemensam historia. Den typ av åtgärder som oftast föreslås är att vuxna ska gripa in och agera förebyggande. För att få den hjälp man som ung behöver är det viktigt att man följer diskursen.⁵ Passar man inte in i systemets mall hamnar man till synes ohjälpligt utanför.

Ungdom och skola

Det är främst inom ett område som yngre ungdomar har en tydlig plats och position och det är inom skolan och utbildningsväsendet. I de statliga utredningarna finns skolfrågor nästan alltid med. Många avhandlingar handlar om barn och unga i olika institutionella miljöer där skolan är den vanligaste platsen och ramen för undersökandet. Vi ser detta som en naturlig utveckling eftersom skolan idag är en institution som tvingas härbärgera allt, inte minst för att staten via olika SOU ålägger skolan nya uppgifter till de gamla. Alltså ska de unga i skolan inte bara lära sig teoretisk kunskap utan också praktiska färdigheter, allmänt hyfs, samarbete, drogprevention, EQ, integration, genusperspektiv, miljö, massage osv. Skolan förs också fram som ett område där ungas medbestämmande prioriteras. Ungas samhällsstatus verkar vara nära förknippad och nästintill likställd med att vara elev och gruppen ungdomar placeras in i den sociala sektorn med familjefrågor och skolverksamhet. En fara med att så kraftigt betona det sociala och skolan kan vara att när människor definieras som tillhörande ett område följer också implicit att problemen ska lösas där. Ungdomsrelaterade frågor kan därför få svårt att få genomslag i andra sektorer av samhället. En forskningsmässig snedfördelning riskerar att leda till snedfördelade politiska initiativ och prioriteringar.

Ungdomen och det moderna projektet

Unga beskrivs idag – i forskning, i SOU-serien och i medierna – ofta som kompetenta och erfarna individer som både vill och kan ta ansvar. Kanske som en följd av det moderna projektet där fokus flyttas från familjen eller släkten till individen. Enligt diskursen ska de unga vara delaktiga, ansvarstagande och aktiva, men bara inom områden som vuxna har definierat som lämpliga. Unga ska främst engagera sig i ungdomsfrågor och skolmiljö och även detta perspektiv medför att skolan än mer lyfts fram som de ungas plats. Det offentliga uterummet, lek och fritid har minskat sin betydelse som de ungas platser. I SOU-serien lyfts miljö och företagande fram, medan ungdomarna själva inte verkar visa något större intresse. Här tycks vuxnas föreställningar om vad som är lämpligt för unga att engagera sig i vara mer betydelsefulla än det som unga faktiskt är intresserade av.

⁵ Hermansson & Wahlberg 2005

Särart eller "likart"

Vår bild utifrån diskursanalysen är att svensk forskning i vår tid präglas av en mot-sägelsefull men statisk syn på barn och unga. I forskningen framhålls de antingen som oskuldsfulla och hotande (*passiva*) eller som kompetenta människor som både vill och kan ta ansvar (*aktiva*). **Särart eller "likart" är ett intressant**

motsatspar i ungdomsdiskursen. I många sammanhang lyfts det fram hur viktigt det är att barn och unga får komma till tals. För att kunna uppnå detta måste de företrädas av särskilda vuxna eller deras intressen tillvaratas av vuxna. Samtidigt gäller även särlösningar: samhället har bestämda uppfattningar om vad unga ska vara intresserade av. De förs tydligt till sfärer och områden som ses lämpliga för dem, till exempel skolan, och särskilda regelverk slås fast.

Vi tycker också att det är motsägelsefullt att ungas rätt att vara synliga och göra sig hörda likt vuxna lyfts fram mycket i medier och forskning, samtidigt som skolgången förlängs, det egna hemmet får vänta och deltagandet på arbetsmarknaden minskar. Att vi har ett begrepp som "unga vuxna" kan medföra svårigheter för de unga att faktiskt bli "riktiga" vuxna. De unga har blivit självständiga individer samtidigt som ungdomstiden har förlängts. Barns och ungas problem hänförs ofta till den sociala sektorn och förväntas lösas där, lyckas inte det, ställs de utanför hela systemet och på något sätt också utanför hela livet. Idag finns det dock en ökad betoning, främst inom kvalitativa studier, på att barn och unga ska komma till tals och därmed tillåtas vara aktörer i sina egna liv. Utredningar om barns och ungas makt, delaktighet och, kanske mest av allt, synlighet är ett relativt nytt område där de ses som både kategori och som självständiga individer. Att så ofta använda sig av institutionella sammanhang, även för dessa undersökningar, gör dock vår kunskap utanför institutionerna begränsad. Resterande del av ungas vardag och livsvillkor saknas. Detta kan påverka såväl allmänhetens syn på ungdomar, mediernas spegling som hur de statliga medlen prioriteras.

Strukturell utsatthet – vad ligger bakom?

I samhällsdebatten är frågor som rör barn, unga, uppväxtvillkor och familjeliv ständigt aktuella. Oftast handlar det om vardagsproblem som kan uppfattas som samhällsproblem: förändrade familjeformer, ungdomsvåld med mera.

Grundproblematiken är ständigt: hur bör barn växa upp, vad är ett gott hem och vem är en god förälder. Barns och ungas villkor är en offentlig angelägenhet och lagstiftning och samhällsekonomi påverkar uppväxterna. Barns och ungas liv har allt mer institutionaliserats och professionaliserats.

I ungdomsforskning som fokuserar på socioekonomiska faktorer, diskriminering och segregering är utgångspunkten att det inte finns någon statisk utsatthet. Utsatt är något man görs till eller utsätts för. Centrala frågeställningar är: "Hur skapas utsatthet?" "Vilka löper störst risk att bli utsatta?" Åtgärder som diskuteras handlar ofta om samverkan, där de ansvariga samhällsinstitutionerna ska samverka för att förebygga ungdomsutsatthet.

Risikfaktorer och riskgrupper

En tydlig diskurs inom ungdomsforskning med betoning på utsatthet är fokuseringen på riskfaktorer och riskgrupper. Utsatthet kan se väldigt olika ut men inom forskningen är det ständigt vissa profiler och tillhörande riskfaktorer som tecknas och beskrivs och därmed konstruerar utsattheten. De flesta rapporter inleder med att svenska barn och ungdomar mår ganska bra, men ... Sedan kommer resten av rapporten och då kan det låta så här:

"Men det finns grupper av barn och ungdomar som avviker från detta mönster, dels i ett här- och - nu - perspektiv men framförallt i ett utvecklingsperspektiv. Redovisningen inleds med en kort sammanfattning av vad vi vet om utvecklingen på lång sikt bland barn i två stora grupper som är strakt överrepresenterade bland barn i ekonomiskt svaga familjer: barn med utländsk bakgrund och barn med ensamförälder. Sedan övergår vi till grupper som ofta kallas "utsatta barn" eller "riskgrupper". Gemensamt för dessa är att de har det svårare i sitt vardagliga liv "här och nu" och att de löper högre risk för ogynnsam utveckling vad avser hälsa, utbildning eller andra livsbetingelser längre fram i livet än de flesta av sina jämnåriga."
(Socialstyrelsen 2006:243-244)

Socialstyrelsen beskriver sambanden mellan olika bakgrundsfaktorer för att konstruera de riskprofiler som förväntas leda till ogynnsam utveckling. Utsatthet beskrivs och betraktas därmed som något man blir utsatt för. Följande sammanfattande riskprofiler tecknas; Barn som växer upp i familjer med långvarigt ekonomiskt bistånd har höga risker för det som kallas ogynnsam utveckling – med det menas låg utbildningsnivå, tonårsföräldraskap, missbruk och psykisk sjukdom. Långvarigt ekonomiskt bistånd ses som en stark markör för betydande sociala problem. Barn till ensamstående föräldrar som saknar arbete eller mottar långvarigt ekonomiskt bistånd löper relativt sett mycket hög risk att placeras i fosterhems- eller institutionsvård. Barn och ungdomar som har varit placerade löper stor risk att utvecklas ogynnsamt. De löper också större risk att begå självmord. Barn som vuxit upp med försörjningsstöd löper en risk som är mer än sju gånger så stor som andra att själva behöva ekonomiskt bistånd som vuxna.⁶

BRÅ hör till de instanser som ofta nämner begreppet *risk*.⁷ Det talas om riskfyllda livsstilar, riskbeteenden och risksituationer. BRÅ konstaterar att riskerna skapas av socioekonomiska och strukturella förhållanden och bakgrundsfaktorer som social klass, familjestruktur och segregation. Vidare drar de en viktig slutsats för livsstil, nämligen att det finns svaga samband mellan riskfaktorerna å ena sidan och livsstil och brott å den andra. BRÅ menar däremot att det finns starka samband mellan brott och individuella riskfaktorer såsom hög tolerans för brott, impulsivitet, aggressivitet och bristande emotionell kompetens, om dessa kombineras med riskfylld livsstil. BRÅ:s slutsats är att preventiva åtgärder krävs för att minska de individuella riskfaktorerna eftersom man utan dem tycks kunna ha en riskfylld livsstil utan att hamna på fel sida av lagen. Enligt BRÅ bör man därför satsa på dem som har både en riskfylld livsstil och individuella riskfaktorer, snarare än på dem som enbart har det ena eller det andra.⁸

Kritiker menar att en förklaring till de statistiska resonemangen kring "riskbeteenden", "skyddsfaktorer" och "utsatthet" är bristen på systematisk kunskap på gruppnivå. I en forskningsöversikt går man så långt som att säga att svensk forskning till viss del "*individualiserar samhällsproblem och stigmatiserar människor*".⁹

Ungdomar fritid och föreningsaktiviteter – ett allt oviktigare område

På 1960-talet var ungdomsverksamhet och föreningsliv centrala frågor (vilket sammanfaller med rekordgenerationens uppväxt). Enligt forskningen präglas idag den statliga synen på ungdomskultur mer av en ökad normativ försiktighet. Motsättningen mellan kommersiella och ideella fritidsengagerande aktiviteter är nedtonad och den förr så viktiga skiljelinjen mellan ungdomar som var medlemmar i föreningar och så kallade föreningslösa ungdomar är inte längre uppe för debatt. Det verkar finnas ett minskat intresse för ungas fria tid och skolan har fått en allt större roll. Från de senaste två decennierna finns bara någon enstaka utredning kring fritiden. Samtidigt beskrivs fritiden som viktigare, både i samtiden och för ungas framtida möjligheter på arbetsmarknaden. Fritiden blir en investering i framtiden samtidigt som föräldrarnas insats görs avgörande för barnets framtid (Bjurström 2005). Även barnkulturen spelar en undanskymd roll. Under 1960- och 1970-talen såg det annorlunda ut med många utredningar kring utemiljö, fritid, sommarlov, ungdomsverksamhet och föreningsliv.

Familjen och föräldrarna

Vi ser att samhällets ökade individualisering har fått genomslag i forskningen. Rättighetsperspektivet är starkt med betoning på relationen mellan individen och staten snarare än relationen mellan familjen och staten. Delaktighet har varit en paroll de senaste åren. I undersökningar om barns och ungas levnadsvillkor ingår familjesituationen och föräldrarna, men de har i stort sätt reducerats från analytisk kategori till variabel och är därmed ordentligt ställda i bakgrunden. I stort har utredningar och forskning negligerat maktrelationen förälder – barn, något som är problematiskt i en tid av förlängda studier och svag arbetsmarknad för unga, vilket i sin tur innebär att dessa förblir beroende av sina föräldrar långt efter myndighetsdagen.

Diskriminering

Forskningsresultat pekar på att förekomsten av diskriminering är vanlig och tar sig olika uttryck i samhället och har samband med kön, ålder, födelseland, funktionshinder och sexuell läggning. Enligt nya undersökningar har förekomsten av diskriminering i stort sett legat still de senaste två åren, med den tydliga skillnaden att människor nu i betydligt högre grad tar ställning och uppger diskriminering som

⁶ sid 242, Socialstyrelsen, 2006.

⁷ Brå 2006: 7.

⁸ För vidare läsning se Nilsson & Estrada 2005.

⁹ Ulmanen & Andersson 2006.

orsak till kränkande bemötande/behandling.¹⁰ Människor verkar ha blivit mer medvetna om diskriminering, kanske för att lagstiftningen börjat få genomslag och att frågorna flitigt har debatterats i medier. Ungdomsforskningen om diskriminering är bristfällig, när frågan omnämns konstateras det att diskriminering i skolan bör kartläggas.

Främst ungdomskulturforskarna menar att det inte finns några enkla samband mellan faktiska villkor och upplevelse av påfrestning, till exempel diskriminering. Vi ser alltså att objektiva villkor och upplevda villkor således är två skilda fenomen. Merparten av den forskning vi har studerat utgår oftast från det objektiva samtidigt som mycket tyder på att diskriminerade grupper upplever mer stress och ohälsa än andra.

Psykisk ohälsa

De senaste årens hälsostatistik pekar på att psykiska problem har blivit avsevärt vanligare bland ungdomar under de senaste två decennierna. En knapp tredjedel, 30 procent, av alla kvinnor i åldern 16-24 år upplevde oro, ångslan eller ångest. Stressrelaterade symptom är vanligare bland flickor och kvinnor jämfört med bland pojkar och män. Ökningen under de senaste decennierna har dock skett i samma takt för de båda könen. Självmod har hela tiden varit vanligare bland unga män. I hela befolkningen är stressrelaterade symptom vanligare bland utrikes födda jämfört med personer födda i Sverige.

Modersfixerad forskning

Både svensk och internationell forskning kritiseras för att vara "modersfixerad där mödrar i högre grad än fäder görs skyldiga för försummelser eller oförmåga att skydda barnet".¹¹ Den sociala barnvården präglas av traditionella föreställningar om kön och familj där modern görs skyldig. Fadern däremot varken bedöms eller behandlas som fullvärdig förälder. Detta blir lätt paradoxalt i ljuset av att mycket av öppenvården går ut på att kompensera fadersfrånvaro och ge manliga förebilder. De traditionella rollerna för vårdpersonalen tas ofta upp i studierna. Vi frågar oss om jämställdheten försvåras av att maktdimensionen ignoreras? Inom svensk barnvård och svenskt rättsväsende lever könsstereotyperna kvar vilket fungerar normerande. Studier som belyser att utsagor om hur pojkar och flickor, män och kvinnor ska vara och hur detta skapar hierarkier både mellan och inom grupperna, har bara funnits ett fåtal år.

Genusperspektiv saknas

Det är tydligt att både vuxenvärlden och forskarvärlden anser att kön gör skillnad. Könsperspektivet har också blivit allt viktigare inom forskning de senaste tio åren. Svensk forskning i socialt arbete får dock ofta kritik för att ha varit "könsneutral eller snarare könsblind".¹² I forskningen ser man ofta begrepp som genusperspektiv. Ändå saknas genusperspektivet nästan helt i ungdomsforskningen. Något det däremot är gott om är könsuppdelade resultat. Genusperspektiv och könsteori utgår från att skillnader i beteende och behov ständigt skapas och återskapas utifrån de skilda förutsättningar vårt samhälle ger könen.

Idag är det främst kvinnor som forskar kring eller relaterar sin forskning kring barn och unga. Genusperspektivet har ökat med de kvinnliga forskarnas intåg, men ännu idag är det vanligt att säga att man forskar på ungdomar när man menar tonårspojkar – men aldrig tvärtom. Flickor kan inte representera hela gruppen tonåringar, men det kan pojkarna.

Pojkars och flickors sociala problem bedöms efter olika måttstockar

Inom forskningen idag bedöms pojkars och flickors sociala problem till viss del efter olika måttstockar. Det kan vara motiverat ibland, men skapar ofta en omotiverad och konserverande särbehandling. Sexualiteten är i stort sett endast ett problem för flickor, vilket kan tyda på en moralisk orientering gällande kvinnors sexualitet.¹³ Fram till tonåren är psykiska problem vanligare hos pojkar än flickor, men därefter vänder det. Pojkars problem uppmärksammas i barndomen och flickornas i tonåren. Att flickors problem uppmärksammas senare kan bero på att de ofta är mindre störande för omgivningen om än lika allvarliga. Vissa forskare lutar åt att flickors avvikande beteende förstärks under tonåren som protest mot att inlemmas i samhällets begränsande normer för hur kvinnor får vara.¹⁴

¹⁰ Statens folkhälsoinstitut 2006.

¹¹ Ulmanen & Andersson 2006 och Lundberg 2005.

¹² Ulmanen & Andersson 2006.

¹³ Se t.ex. Overlien 2003.

¹⁴ Se t.ex. Andersson 1996.

Pojkar är bråkiga och flickor är offer

Det verkar finnas tendenser att pojkar ses som bråkiga och flickor som offer, vilket låser fast de unga i mycket traditionella roller. Värden har blivit allt mer könsuppdelad. Det finns en tydlig tendens att flickor erbjuds relationsorienterad behandling och att pojkar får manualbaserade program inriktade på beteendestörningar. När man ensidigt fokuserar på flickor signalerar man en manlig norm och att könsperspektivet endast är relevant för flickor. Då görs flickorna till bärare av könet och pojkarna till normbärare. Pojkar som inte uppfyller normen riskerar då också att inte heller få sina behov uppfyllda.

Antropologen Silje Lundgren (2004, 2005) riktar stark kritik mot det hon kallar psykiatriseringen av våld och kulturaliseringen av hedersvåld. Hon menar att psykoanalytiska närmanden riktar det analytiska fokuset bort från själva våldshandlingen. Våldshandlingen och det våld en person utsätts för nämns i förbifarten. Våldet följs inte upp analytiskt i forskningen utan fokus i analysen är konsekvenser eller risker av våldshandlingen.

När våld bland eller mot unga kvinnor tas upp i forskningen uppmärksammas det ofta ur perspektivet att det leder till andra problem, och inte så mycket är ett problem i sig. Liknande kritik får forskningen kring hedersmord, där förövaren kulturaliseras och våldet tappas bort. När man kulturaliserar våldet normaliseras, förringas och osynliggörs det. Inom forskningen finns det ett ständigt återkommande begrepp "utsatta flickor". Det kan innebära att fokus blir flickornas eget beteende och situation istället för våldet i sig. Våldet försvinner ur analysen, analysen fokuserar istället på hur våldet påverkar flickorna eller hur de tänker och handlar i relation till "sin utsatthet". Formuleringen "utsatthet" byter fokus från handlande förövare till offer. Istället för att analysera våldet används det som en faktor som "leder till" andra problem för hälsa och beteende.

Etnicitet – en variabel endast i brott och skola

Svensk forskning slår ofta fast att etniska minoriteter och ungdomar med invandrarbakgrund är överrepresenterade inom det mesta som är beklagligt i samhället: skolavhopp, missbruk, kriminalitet, brottsoffer, institutionsvård med mera. Ofta kommer samma studier fram till att utsattheten egentligen är strukturell diskriminering och att inga riktade åtgärder för att förhindra just utsatthet behövs. En vanlig slutsats är även att utslagning och utsatthet i systemet beror på klass snarare än etnicitet, alltså lägre inkomst, sämre utsikter på arbetsmarknaden och mer belastade bostadsområden.

Vad tas inte upp?

Det är inte lätt att forska om utsatta ungdomar. De faktorer som ska utforskas är på inget sätt renodlade utan snarare invävda i varandra i komplexa system. En form av utsatthet åtföljs ofta av andra former. Ungdomar som är utsatta bildar inte heller en homogen grupp. Formerna för utsatthet kan variera liksom exponeringstiden och intensiteten. Konsekvenserna, både kortsiktiga och långsiktiga, kan också variera. Riskerna ser också olika ut för olika barn. Forskningen om metoder för att analysera utvecklingsförlopp är knapphändig. Gränsdragningar för när man ska tala om utsatthet kan vara vanskliga. Dessutom är själva begreppet utsatthet problematiskt. Gränserna forskjuts över tid och över kultur till följd av normförändringar. Ändå kan det vara nödvändigt med vissa riktlinjer för hur begreppet ska hanteras. Så bör man till exempel undvika att blanda ihop utsattheten som sådan, övergrepp eller försummelse, med de riskfaktorer som gäller för en viss typ av utsatthet. Inte heller bör man blanda ihop utsatthet med konsekvenserna av utsatthet. Någon mer ingående analys av dessa begreppsliga frågor ser man inte mycket av i svensk forskning. Det historiska perspektivet har heller ingen framträdande plats i den svenska diskussionen. Karakteristiskt för mycket av svensk, och för övrigt också internationell, forskning om utsatta barn är att man nöjt sig med deskriptiva ambitioner. Forskarna beskriver olika former av utsatthet, man tar reda på riskfaktorer och skyddsfaktorer, man studerar sambanden mellan utsatthet och psykiska störningar, man beskriver omfattningen på anmälningar, vilka som leder till utredningar och insatser, man beskriver hur barnen har det i fosterhem eller på institutioner etcetera. Mycket viktig kunskap har nåtts på detta sätt. Men deskriptionerna har sina begränsningar. Det är slående hur bristfällig teoriutvecklingen är på området.

Alla barn som är fattiga, som lever med missbrukande föräldrar eller med unga, ensamstående eller förståndshandikappade mammor far faktiskt inte illa. Risken är naturligtvis avsevärt förhöjd, men det faktum att många *inte* råkar illa ut, måste förklaras på en annan nivå än den strukturella. Likaså råkar en del barn ut för övergrepp, försummelse eller emotionell kränkning i miljöer där riskindikatorerna är minimala. När vi talar om tänkbara orsaker till att barn blir utsatta kan det vara angeläget att skilja på utlösande faktorer, faktorer som vidmakthåller eländet och faktorer som verkar förstärkande över tid. En sådan processinriktad forskning bör uppenbarligen vara longitudinell.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att forskningen identifierat en lång rad riskfaktorer och att dessa ofta samspelar på ett intrikat sätt. Riskerna förefaller vara kumulativa på så sätt att fler riskfaktorer och risker som funnits under lång tid tillsammans ökar sannolikheten för att barn blir utsatta eller att utsattheten får allvarliga och långsiktiga konsekvenser. Det är emellertid ofta oklart i forskningen om man talar om riskindikatorer eller om processer. Även den svenska forskningen om insatser inom den sociala barn- och ungdomsvården har i stor utsträckning varit deskriptiv. Man har inventerat repertoaren av insatser, beskrivit omfattningen och de många gånger dystra utfallen. Det finns emellertid inga exempel på väl upplagda, randomiserade studier för utvärdering av effektiviteten av olika interventioner. Inte heller ges försök till närmare förklaringar av insatsernas effekter eller brist på effekter. Om vi bara har kartlagt riskfaktorer när det gäller barns utsatthet har vi ingen stark grund för verksamma interventioner.

Rekommendationer för forskningen

Många efterfrågar teoriutveckling av området utsatta barn och ungdomar och menar att vi behöver djupare insikt i mekanismer som utlöser, vidmakthåller eller förstärker utsatthet samt blottlägga strukturella villkor som skapar utanförskap. Man efterfrågar också utvärdering av insatser och fler longitudinella studier. Mest efterfrågat är en integrerad forskning där olika discipliner och perspektiv samverkar. FAS efterfrågar till exempel en nationell forskarskola med inriktning mot utsatta barn och unga liksom mot nordisk forskningsamordning. De efterfrågar också en nordisk tidskrift i ämnet som skulle kunna synliggöra viktiga rapporter och publikationer på detta fält. FAS vill generellt sätt se en mer internationaliserad forskning. Socialstyrelsen har nyligen föreslagit inrättandet av ett nationellt riskbarncentrum där man samlar praktisk kompetens om barn som far illa. Detta är ett utomordentligt viktigt initiativ men FAS tror att detta bör kompletteras med en forskningsinstitution, och att denna dessutom skulle tjäna på att vara kopplad till en klinisk verksamhet. De tror även på ett journaliststipendium där en journalist kan följa forskargrupper på fältet för att skapa sakliga, informativa och välbalanserade artiklar.

Utöver den allmänna "ungdomsforskningen" märks de politiska målen tydligt i utbudet av ungdomsforskning. Under 2005 och 2006 tycks hedersvåld och spelberoende¹⁵ vara det som prioriteras. Detta märks bland annat på att antalet rapporter som täcker detta område ökar, men också på att andra frågor flyttas bort från kategoriseringen barn- och ungdomsfrågor. Genomgången av studierna visar att ungdomar som har problem med sitt spelande ofta även har andra problem, vanligen depressioner och ångeststörningar, kriminalitet och missbruk av alkohol och/eller droger.

Ungdomar och internet

En hel del forskare efterlyser ökad kunskap kring barns och ungas användning av nätet.¹⁶ Internet är för många unga en naturlig mötesplats som de hanterar annorlunda än de vuxna. De ser inte en datorskärm utan sina vänner, de interagerar inte med datorn utan med sina vänner och är ofta inte intresserade av tekniken i sig, utan av tekniken som redskap. Många är dessutom positiva till stämningen på nätet. Däremot kan forskarna behöva veta mer om digital mobbing som visserligen är relativt ovanlig, men som har en annan karaktär och kan vara av en allvarligare art. Forskningen tenderar också att anta ett vuxet värderande perspektiv där bokslukande ses som positivt men nätberoende är ett missbruk. Fler och fler forskare lyfter fram internet som den nya utemiljön där unga kan umgås med jämnåriga och bryta regler, alltså att vara i ungdomskulturen. Internet kan vara ett friutrymme där de vuxna ändå vet var barnen befinner sig. Generellt sett visar forskningen att föräldrars farhågor inte överensstämmer med den reella risken, och barn och unga tycks vara medvetna om de risker som finns.

Bristande internationellt perspektiv

Inom såväl statliga rapporter (SOU) som flera forskningsöversikter framförs åsikterna att ungdomsforskningen behöver bli mer internationell och mer jämförande. Teoretiskt underbyggd forskning efterfrågas, inte enbart problemställningar som baseras på politiskt eller allmänt intresse. Det finns endast ett fåtal studier om de ungas ekonomiska situation och materiella resurser, deras familjeförhållanden, deras engagemang i organisationer och politiska aktiviteter samt deras möjligheter på arbetsmarknaden. Makro- och metateorierna behöver i högre grad angripas empiriskt för att öka förståelsen.

¹⁵ Gällande spel rekommenderas läsning av Fröberg 2006

¹⁶ Tidskrift för lärarutbildning och forskning, nr 1 2005

Kvantitativa och kvalitativa ansatser

Materialet i de flesta studier är offentlig statistik. Korsbefruktning mellan kvantitativa och kvalitativa perspektiv är ovanlig. Kontinuiteten inom ungdomsforskningen är bristfällig och kunskapsackumuleringen från tidigare studier är obetydlig. I kvalitativa studier, även de som inte är medvetet explorativa saknas ofta probleminriktade teorier. Det är legio att referera till Giddens, Bourdieu, Goffman, Beck och Willis i nästan all forskning. Detta görs ofta för att verifiera tolkningar av empiriska rön. Att samma teorier hela tiden används och att dess begrepp appliceras okritiskt är problematiskt speciellt med hänsyn till tidsrelaterade förändringar inom de ramar som uppställs för de ungas liv. Ungdomsforskningen är kontextuell, alltså placerad i sin tid med dess värderingar och synsätt. Seriös forskning om ungdomens strukturella förutsättningar i vardagen är önskvärt. Inom den kvalitativa forskningen har det också varit svårt att beskriva variationer. Resultaten skulle behöva upprepas kvantitativt eller med annan kvalitativ metodik eller urval.

Svensk ungdomsforskning publiceras ofta på engelska i artiklar men sällan i avhandlingar eller böcker. Ungdomskulturstudier är ett mycket svensk ämnesområde och en inhemsk verksamhet, något paradoxalt med tanke på den starka influensen från Bourdieu, Ziehe och Cultural Studies. I *Journal of Youth Research* fanns till exempel inte ett enda svenskt arbete från 1998 och framåt. Den svenska forskningen saknar nästan helt internationella jämförelser, vilket är problematiskt speciellt inom forskningsfrågor med stor kontextuell variation, såsom fritidsvanor, preventivmedel, skolans organisation med flera.

Man kan säga att svensk ungdomsforskning är uppmärksam på könsdimensionen kvinna - man men att genusteori sällan används. Forskningen är dominerad av män och studier med genusperspektiv av kvinnor. Få studier inriktar sig på könsrelationer.

Etnicitetsaspekten tas sällan upp som kriterium i utvärderingsrapporter och kunskapsöversikter varför det är svårt att uttala sig mer generellt om hur etnocentrisk svensk ungdomsforskning är.

Andra åtgärdsförslag

Utöver kunskapsinhämtning och utvärdering är det ett par arenor som alltid kommer upp, där åtgärder ska ske. Skola, sjuk- och hälsovård samt föräldrar är de vanligaste. Numera är det inte sällan som satsningar avslutas med åtgärden "en informativ hemsida som ungdomarna själva är med och utvecklar". Tilltron till förebyggande information är stor och det är en ensidig betoning på skola och föräldrar. Fritidsarenan nämns endast i förbifarten. Många efterfrågar ett nationellt täckande system för att mäta ungdomars psykiska hälsa, där informationen har god tillförlitlighet och bortfallet är begränsat. Detta är svårt att åstadkomma på ett bra sätt. Mycket forskning och många undersökningar äger rum på skolan och då blir bortfallet ofta störst bland de mest utsatta barnen och ungdomarna.¹⁷

¹⁷ SOU 2006:77

Vad säger medierna?

Mediediskursanalysen är baserad på nyckelordsökning och analysmaterialet består av tidningsartiklar publicerade under 2006. Totalt studerades ett 70-tal artiklar. Vi är medvetna om att nyckelordsökning inte ger perfekta träffar, men det är heller inte nödvändigt då syftet med diskursanalysen är att lyfta fram och diskutera övergripande tendenser i mediebevakningen. Se källförteckningen för en översikt av medieurvalet.

I vilka sammanhang syns och hörs unga?

Ur materialet kan utläsas att unga syns i medierna främst då de har eller skapar problem. Unga har nyhetsvärde främst i samband med ohälsa, brott och våld, då får de synas. De mest framträdande diskurserna är ohälsa, brott, skola samt förebyggande och samverkan.

Ohälsa – något specifikt för unga?

Den tydligaste och mest frekventa diskursen är ohälsa. Bland artiklarna finns ett flertal redovisningar av undersökningar om ungas hälsa och livsvillkor. Ungdomars fysiska hälsa beskrivs som överlag god (med några undantag) och ägnas inte särskilt mycket utrymme medan den psykiska ohälsan diskuteras desto mer.

Psykisk ohälsa – speciellt hos flickor

Medierna beskriver en ökande psykisk ohälsa hos ungdomar och speciellt hos flickor. Denna psykiska ohälsa utgörs av sömnsvårigheter, oro och stress, utagerande beteende, koncentrationssvårigheter, allmän nedstämdhet, självskadande, självmord och ådstörningar. Förslag till lösning och åtgärder är att fokusera på skolans roll och att skolan behöver mer resurser till förebyggande åtgärder. Genomgående är även uppfattningen och uppmaningen till ökad samverkan mellan skola, barn- och ungdomspsykiatri samt socialtjänsten, för ett framgångsrikt förebyggande arbete.

Fysisk ohälsa – alkohol, tobak, droger och fetma

Artiklar om fysisk ohälsa och ungdomar handlar framför allt om alkohol, droger, snus, tobak och fetma. Alkohol får störst utrymme trots att det samtidigt uppges att ungas alkoholkonsumtion är på väg ner. Även här ligger fokus på förebyggande åtgärder vilka företrädesvis ska äga rum i skolan. Den redovisade minskningen uppges vara ett lyckat resultat av tidigare förebyggande åtgärder. Här kommer ungdomar själva till tals, men till övervägande del initieras diskussionen av politiker och personal inom kommunal vård och omsorg. Alkoholens påverkan på ungdomars hälsa diskuteras inte men däremot effekterna av berusade ungdomar som stör gatufriden eller utgör ett hot mot andra ungdomar. Droger skrivs om på ett liknande sätt som alkohol, genomgående är fokuseringen på förebyggande arbete och information där skolan återigen utgör den huvudsakliga arenan.

Brottsförövare och brottsoffer

Unga som brottförövare och brottsoffer har också ett starkt nyhetsvärde. Riskpersoner, det vill säga unga potentiella brottförövare, utgörs i medierna av ungdomar med invandrarbakgrund och ungdomar utan examen från grundskolan. Fokus är återigen förebyggande åtgärder, där det handlar om samverkan mellan polis, kommun och föräldrar. Socialtjänstemän och poliser är de röster som nu hörs och ges utrymme i debatten.

Unga som brottsoffer beskrivs som en speciellt angelägen kategori att arbeta med då ungdomars livsöden kan förändras radikalt, vilket kan få förödande konsekvenser för samhället både socialt och ekonomiskt. Det skrivs även om potentiella brottsoffer där framförallt ungdomars utsatthet för sexuella närmanden och prostitution på nätet beskrivs. I detta fall beskrivs riskpersoner som ungdomar som vill testa gränser, självdestruktiva ungdomar samt förståndshandikappade ungdomar. Röster i debatten utgörs av experter som psykologer, internetanalytiker och kommunala tjänstemän.

Brottsoffer och hedersmord

Ett tema där brottsoffret presenteras lite närmare är hedersmordsdebatten där unga invandrarkvinnor beskrivs som offer och potentiella offer för hedersrelaterat våld. Denna diskurs karaktäriseras av personifiering, där fallen Pela Atroshi och Fadime Sahindal är återkommande exempel och referenspunkter i debatten. Fokus i artiklarna ligger i att riktlinjer för samverkan och förebyggande arbete inom polis, socialtjänst och rättsväsende behövs.

Utsatthet – ett begrepp enbart i filmer, böcker och pjäser?

Ordet utsatthet och kategoriseringen *utsatta ungdomar* används nästan uteslutande i kulturrelaterade artiklar där filmer, böcker eller pjäser, som handlar om ungas utsatthet, recenseras. Vad utsattheten består i preciseras inte i någon större utsträckning, men när det görs handlar det om sexuell utsatthet eller flyktingars utsatthet. I denna typ av artiklar förekommer överhuvudtaget inte orden förebyggande eller samverkan, utan materialet är mer inriktat på att beskriva nuläget och omständigheter kring personernas situation.

Politiskt perspektiv – ungdomsarbetslöshet

Den debatt som initieras ur ett politiskt perspektiv och som har politiker som avsändare fokuserar på ungdomsarbetslöshet samt behovet av riktade insatser till ungdomar vad gäller stöd i skolan, bostad, hälsa och brott, där särskilt brott och hälsa omnämns som områden där det är viktigt att arbeta förebyggande och samverkande.

Skolan och samhället ska lösa problemen

Som konstaterades inledningsvis syns unga i medier främst då de har eller skapar problem. Återkommande diskurser oavsett ämnesområde och problem är förebyggande arbete och samverkan mellan olika samhällsliga instanser som skola, polis, socialtjänst och vårdinstanser. Ungdomars problem och utsatthet är konstruerat som ett samhällsproblem då de åtgärder som är nödvändiga beskrivs som samhällets ansvar.

Skolan har en framträdande och dubbel roll som ungdomskontext och samhällsin- stans. Ungdomar definieras tillhöra kontexten skola i hög grad. Det är skolungdomar som får representera hela gruppen ungdomar när de genom undersökningar får svara på frågor om livsvillkor, hälsa, fritid och skola. Skolan utgör även den arenan där drogmissbruk, alkoholmissbruk, fetma och psykisk ohälsa ska motverkas genom förebyggande insatser och samverkan. De förebyggande insatserna som föreslås är ofta olika typer av informationskampanjer i skolan samt ökade anslag till skolhälsovård. I ett fåtal fall uppmärksammas problemet med denna majoritetsrepresentation, nämligen att drop-outs, de ungdomar som av olika anledningar inte går i skolan, inte kommer till tals i undersökningarna och inte heller nås genom skolinsatser.

Unga röstare – några att tala till

Unga har ett större nyhetsvärde än vad de har röstvärde. De tilltalas men kommer inte till tals. Representationen är relativt jämnt fördelad, både pojkar och flickor och både svenska och utländska ungdomar får uttala sig. Det händer dock relativt sällan och definitivt sällan utan att en vuxen eller en expert uttalar sig i samma artikel. Idag talas det om en ökad personifiering i medierna. Tanken är att det allmänmänniska ska uttryckas via en individ och det tycks förstärkas om individen är ung. När unga kommer till tals handlar det alltså oftast om att de får personifiera och exemplifiera det omnämnda problemet snarare än att kommentera eller analysera frågan.

De vanligaste rösterna är politiska företrädare, personal inom kommunal verksamhet, socialarbetare samt olika typer av experter som psykologer och professorer. Unga får på så sätt beskriva, och gärna personifiera, det aktuella ämnet och problemet medan vuxna ges utrymme och auktoritet att definiera vilka åtgärder som behövs. Detta indikerar att ungdomars problem och utsatthet utöver definitionen som ett samhällsproblem även anses vara en fråga för vuxna då ansvaret för att åtgärda problemet beskrivs som en angelägenhet för vuxna.

Ett generellt minskande intresse?

En preliminär frekvensanalys av nyckelordens förekomst i medierna mellan 1996 och 2006 antyder en kraftigt minskande trend i förekomsten av nästintill samtliga sökord för 2006 (i grova tal en minskning med 40 procent). Det är svårt att fastställa den exakta orsaken till minskningen utan närmare analyser, men det kan indikera att tidningarnas intresse för ungdomar minskar, eller alternativt att intresset för unga riktas mot nya områden med andra karakteristiska nyckelord.

Vad säger ungdomarna själva?

I flera aktuella undersökningar konstateras att de allra flesta barn och ungdomar i Sverige har det bra, och detta gäller framförallt när ungdomarna själva beskriver sin situation. De flesta undersökningar där barn och unga själva kommer till tals speglar livssituationen för majoriteten av svenska barn och ungdomar och har därför inte fokus på grupper med särskilda behov eller ungdomar i utsatta situationer. I Barnombudsmannens rapport *Hur kul är det på en skala* konstateras att "dessa grupper är ofta små och deras förhållanden slår ofta inte igenom även om de finns med i undersökningarna. Därför motsäger här redovisade resultat, som i de flesta fall tyder på att svenska ungdomar upplever sin livssituation som god, inte larmrapporter om barn som far illa". Även om de flesta undersökningar där barn och unga själva kommer till tals speglar livssituationen för alla svenska barn och ungdomar och inte specifikt undersöker grupper med särskilda behov eller ungdomar i utsatta situationer visar undersökningarna att det finns grupper av barn och unga som generellt sätt är mindre nöjda och anser sig själva vara mer utsatta än genomsnittet. Ett antal exempel på undersökningar där unga själva kommer till tals får illustrera variationen i ungdomars upplevda problem.

Barnombudsmannen – Hur kul är det på en skala

I rapporten *Hur kul är det på en skala* där unga genom en enkät i skolan får svara på frågor kring sin livssituation konstateras att barn och unga generellt är nöjda eller mycket nöjda med sina liv. Hälsa, relation till familj och vänner och framtidstro betyder mycket. Det finns andra delar av livet som de inte är lika nöjda med som skolmiljö och inflytande och trygghet från yttre hot och våld samt från olyckor i vardagen men dessa uppges inte ha så stor inverkan på välbefinnandet. Rapportens resultat visar att det finns grupper av barn och unga som generellt sätt är mindre nöjda än genomsnittet, dessa består av ungdomar i årskurserna 7-9 och barn som enbart bos hos pappan samt unga som enligt egen utsago har något funktionshinder. Barn i kommuner där mer än var tredje invånare har utländsk bakgrund är något mer nöjda än andra barn. På samma sätt är barn i klasser där mer än var tredje elev har utländsk bakgrund något nöjdare än genomsnittet. Barn i familjer där bara en eller ingen arbetar är mindre nöjda än barn i familjer där båda de vuxna arbetar.

SCB:s undersökning Barn och deras familjer

SCB:s undersökning av barns och ungas levnadsförhållanden *Barn och deras familjer* redovisar årligen barns situation ur olika perspektiv. I rapporten finns uppgifter om barnfamiljers sammansättning, separationer mellan föräldrar, föräldrar, syskon, ekonomisk standard, boende, barnomsorg och föräldrarnas sysselsättning. Uppgifterna kommer i första hand från SCB:s totalräknade register och en viktig källa är SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden där barn och unga i åldern 10–18 år själva får komma till tals. Resultaten av dessa undersökningar visar att barnen oftare upplever att pappan inte har tid med dem än att mamman inte har det. Hälften säger att de inte har haft råd att köpa något de vill ha och 34 procent uppges att de inte har haft råd att följa med sina kompisar på olika aktiviteter.

SCB:s undersökning Barns villkor

I SCB-undersökningen *Barns villkor: Pojkar har egen dator och flickor eget husdjur* har barn i åldern 10–18 år fått svara på frågor kring bland annat familjerelationer, boende, fritidsvanor, ekonomi och materiella tillgångar, skolan, välbefinnande och hälsa. Resultaten av dessa undersökningar visar att det finns skillnader mellan pojkars och flickors levnadsvillkor. De allra flesta barn och unga kommer bra överens med sina föräldrar. Fler barn kommer emellertid bra överens med sin mamma (92 procent) än med sin pappa (85 procent). De flesta barn känner många i sitt bostadsområde och nästan alla barn känner sig också trygga dagtid i bostadsområdet. Yngre, i synnerhet flickor, uppges emellertid i högre grad än äldre att de känner sig otrygga under kvällstid. Närmare hälften av eleverna i mellanstadiet, högstadiet och gymnasiet ställer höga krav på sig själva för hur det går i skolan. Andelen ökar markant med stigande ålder och är allra högst bland flickor i gymnasiet. I högstadiet uppges 28 procent av eleverna att det finns någon i deras klass som är mobbad. De allra flesta barn är oftast på gott humör, är nöjda med sig själva och sitt utseende och tror att de kommer att få det bra i framtiden. En större andel pojkar än flickor, och en större andel yngre än äldre, är nöjda med sig själva och sitt utseende. Flickor uppges också i högre grad än pojkar att de ofta känner sig ledsna och nervösa. Även psykosomatiska besvär såsom huvudvärk, ont i magen samt att känna sig stressad är vanligare bland flickor än bland pojkar samt tycks vara vanligare bland äldre än bland yngre. Pojkar upplever emellertid i större utsträckning än flickor att de har svårt att sitta still och koncentrera sig.

Barnombudsmannens rapport Upp till 18

Barnombudsmannens rapport *Upp till 18 – fakta om barn och ungdom* beskriver barns levnadsförhållanden i siffror. Boken beskriver barns förhållanden generellt och lyfter fram barn som lever i utsatta situationer. Dessa situationer utgörs av barn som placeras utanför det egna hemmet, barn som utsätts för barnaga, misshandel mot barn under 15 år, flickor i patriarkala familjer, sexuella övergrepp mot barn under 15 år, mobbning, brott bland ungdomar, graffiti och klotter, straff, barn till intagna, barn till missbrukare och psykiskt sjuka, barn med skulder och hemlösa barn. I vissa situationer baseras beskrivningarna på undersökningar där unga själva kommer till tals. Barnaga är ett av dessa områden där det redovisas att 19 procent av barn i åldern 8-15 år är rädda för att bli slagna i hemmet. Ett annat område är mobbning där resultat från skolverkets undersökning *Attityder till skolan 2003* där det framgår att 5 procent av eleverna på grund- och gymnasieskolan upplevde att de mobbades eller trakasserades av sina lärare.

Är de utsatta ungdomarna med?

Ungdomar är en svår grupp att nå och det är även svårt att få en hög svarsfrekvens. Ett generellt metodproblem i ungdomsundersökningar och särskilt i studier av utsatta ungdomar, är fokuseringen på skolungdomar. Undersökningar om ungdomars livssituation genomförs ofta i skolan där de närvarande eleverna får representera hela gruppen ungdomar. Bortfallet blir ofta störst bland de mest utsatta ungdomarna eftersom dessa oftare uteblir från lektionerna och därmed inte kommer till tals till i undersökningarna. Detta påverkar och snedvrider troligtvis resultaten av undersökningarna. I rapporten *Hur kul är det på en skala* konstateras till exempel att mätningar av ungdomsbrottligheten bland ungdomar i årskurs 9 visar att vålds- eller narkotikarelaterade handlingar inte har ökat men att den officiella statistiken tyder på motsatsen. Ett annat exempel är undersökningen *Hörs barnen, lyssnar vuxna* som BRIS genomförde 2004. Skolelever i åldern 7-15 år tillfrågades om förtroendet för föräldrar och andra vuxna. BRIS konstaterade att "den sammantagna bilden som resultatet av undersökningen ger är en klart mer positiv bild än vad de utsatta barn och ungdomar som kontaktar BRIS förmedlar."

I undersökningen *Hur kul är det på en skala* konstateras det att skolmiljö och inflytande, trygghet från yttre hot och våld samt från olyckor i vardagen, uppges ha liten inverkan på ungdomars upplevelse av välbefinnande. I såväl forskningsöversikten som i mediediskursen konstaterades det att skolan ses som en av de viktigaste arenorna för åtgärder och satsningar av olika slag, medan fritidsarenan sällan nämns. Så utöver att undersökningar och satsningar på skolungdomar riskerar att inte nå de mest utsatta ungdomarna är det inte heller säkert att skolmiljön är den mest effektiva arenan, då det gäller att förbättra ungdomars välbefinnande över lag.

Socialstyrelsens Social rapport 2006

Socialstyrelsens rapport *Social rapport 2006* är den fjärde nationella rapporten som belyser utvecklingen av social välfärd och riskfaktorer för sociala problem. Rapporten tar upp en rad nutida samhällsliga problem som berör olika grupper i befolkningen och för första gången tar rapporten upp barns och ungdomars utsatthet. Rapporten baseras till största del på registerstudier.

Andra typer av ungdomsstudier

Utöver de offentliga ungdomsstudierna bedriver ett antal företag ungdomsstudier av olika slag. Även de har fokus på att försöka förstå majoriteten av ungdomarna och speglar därför inte specifikt utsatta ungdomars situation. Exempel på sådana studier är:

Kairos Futures ungdomsstudier

Kairos Future har studerat unga människors livsstil och värderingar i över ett decennium. Syftet är att lära sig mer om dagens unga för att få ökad kunskap om framtidens samhälle. Studien genomförs nu bland unga i åldersgruppen 16-29 år i 17 länder runtom i världen. Kvantitativa och kvalitativa metoder kombineras för att säkerställa en representativ bild av åldersgruppen. Gruppen utsatta ungdomar behandlas inte separat.

Universums ungdomsstudier

Företaget Universum genomför den årliga studien Ungdomsbarometern. Undersökningen behandlar inte begreppet utsatta ungdomar specifikt men ställer frågor kring mobbning (blivit utsatt för eller utsatt andra för), våld och övergrepp.

FSI:s ungdomsstudier

Forskningsgruppen för Samhälls- och Informationsstudier, FSI, genomför den ständigt pågående undersökningen om liv och samhälle genom (dagliga) mätningar av befolkningen i åldern 16-79 år. FSI har data från 1955 fram till idag. Undersökningen ställer frågor kring upplevd livskvalitet men behandlar inte gruppen utsatta ungdomar specifikt.

Ungas utsatthet i ett omvärldsperspektiv

Om omvärlden och utsatta ungdomar

Människor påverkas i hög grad av den omvärld och den samtid de lever i. Inte minst gäller detta ungdomar som ju genomgår en fas i livet när de formar en egen självständig identitet. Det gäller såväl de ungdomar som klarar sig bra genom livet som dem som vi av olika skäl kan kalla utsatta (definierat av andra eller av dem själva). Omvärlden påverkar också specifikt utsatta ungdomars situation genom att:

1. påverka de strukturer som formar de strukturellt utsatta ungdomarnas situation.
2. påverka samhällets och ungdomarnas egen syn på vem som är utsatt.

Utgångspunkten för detta avsnitt är att peka på ett antal omvärldstrender vi menar påverkar båda perspektiven ovan. Vi använder begreppet trender som ett uttryck för långsiktiga förändringar i omvärlden, förändringar som syns redan idag. Trender är sålunda inte gissningar om något som kan komma att inträffa. De ska inte heller förväxlas med modenycker.

Beskrivningarna är koncentrerade och kortfattade för att öka rapportens läsbarhet. Av samma skäl har trenderna sorterats efter ett antal huvudgrupper utifrån olika infallsvinklar.

Sammanfattning

Trenderna nedan är utvalda som ett komplement till den inledande diskursanalysen. De kan också sammanfattas på olika sätt. Här görs detta i ett antal punkter:

- **Valfrihetens möjligheter och fångdräkt.** Dagens ungdomar lever i ett samhälle med ett utbud som vi inte har sett motsvarighet till tidigare (kunskaper, underhållning och möjligheter). De har också på många sätt en mycket större frihet i formandet av sitt eget liv än vad tidigare generationer hade, till exempel för samlevnadsformer, umgänge, beteenden etcetera. Detta skapar både stora möjligheter och en frihet till gagn för dem som orkar hantera friheten men kan också skapa en ofrihet för alla som har svårt att ta det ansvar som följer på friheten eller som känner vilshenhet inför de val de måste göra. Kan det vara så att synen på vem som är utsatt påverkas av detta? Är förmågan att kunna välja en särskiljande faktor för utsatt respektive icke-utsatt i framtiden?
- **Ökat krav på eget ansvar.** Som en konsekvens av friheten och valfriheten formas idag många av de gemensamma lösningarna med basen i att människor själva ska ta ansvar för sina val och handlingar. Detta gäller i hög grad också de samhällsstrukturer som formar den strukturella utsattheten (ekonomiskt, socialt osv.). Det leder också till en tendens att stigmatisera människor som inte klarar av att ta eget ansvar vilket i hög grad påverkar synen på utsatta ungdomar.
- **Tuffare inträde till vuxenvärlden.** Å ena sidan är tillträdet till vuxenvärlden lättare än tidigare med mer jämlikhet mellan generationerna och vuxna som själva önskar att de är unga snarare än vuxna. Å andra sidan höjs ribban för det verkliga insteget visavi vuxenvärlden, till exempel genom de ökade kraven på att ta plats i det nya arbetslivet samt på kraven på den egna förmågan att ta ansvar för sina egna val och handlingar.
- **Mot en ny normalitet – förväntan om supermänniskan.** Vi ser att det sker en förskjutning i synen på vad som är "normalt". Normaliteten höjs inom många områden både för vad vi ska leva upp till som egna individer men också på vad vi anser att andra (individer och organisationer) borde klara av. Detta leder till en eskalerande kravspiral som i sin tur långsiktigt höjer normalitetsnivån kring kraven på oss själva och vår omgivning. En viktig aktör i detta är den "gör-om-mig"-trend som genomsyrat inte minst medierna de senaste åren. Detta påverkar diskussionen om utsatta ungdomar. Den som var normal igår räcker inte till idag vilket i sin tur kan öka deras självupplevda känsla av utsatthet oavsett om samhället ser detta eller inte.
- **Kommunikation och påverkan bortom vuxenvärldens kontroll.** Den tekniska utvecklingen har lett till att vuxenvärlden än en gång (som på raggarnas tid ...) upplever att den förlorar kontrollen över ungdomarnas egen värld. Nätet och andra nya kommunikationsplattformar ger möjlighet till kommunikation och påverkan via andra kanaler än tidigare. Detta leder dels till att ungdomar utsätter varandra för negativ påverkan vid sidan av de kanaler vuxenvärlden har kontroll över vilket leder till att många ungdomar mår dåligt i det tysta, osedda av vuxenvärlden. Kommunikationsutvecklingen leder också till ökad konkurrens om uppmärksamheten. Syns du så finns du vilket i sin tur driver på kraven på ungdomarna själva att vara en kreativ kommunikativ person. Den som inte hänger med exkluderas och hamnar i en ny form av utsatthet.

Trender som påverkar utsatta ungdomar

Ekonomi och produktion

Övergången från industrisamhälle till kunskaps- eller tjänstesamhälle

För inte så länge sedan gick Sverige från att ha varit ett utpräglat jordbrukssamhälle till att bli ett av världens mest framgångsrika industriländer. Nu menar många att vi redan är på väg in i nästa omvandlingsfas, övergången från industrisamhälle till något som ibland kallas kunskapssamhälle och ibland tjänstesamhälle. Karaktäristiskt för detta nya samhälle är att den industriella produktionen sysselsätter allt färre medan produktion av tjänster och ny kunskap sysselsätter allt fler.

För ungdomar betyder detta ökade möjligheter för den mer socialt och teoretiskt lagde medan den som föredrar mer manuellt arbete får allt mindre att välja på. Möjligheten att få jobb utan att ha avslutat gymnasiet blir allt mindre och kraven på högskola allt vanligare. För den som inte kan eller vill satsa på en lång teoretisk utbildning blir alternativen färre. Kvar finns några alternativ:

- Ett antal olika arbeten inom vård, skola och omsorg
- Ett antal yrken som ofta ställer krav på hantverksskicklighet så som snickare, svetsare, rörmokare och elektriker.
- Enklare tjänstearbeten framför allt inom städ och restaurang, så kallade Mc-jobs.

Politik och opinion

Trängsel på politikens mittfält

I politiken samlas allt fler partier i mitten. Skillnaderna blir allt mindre mellan blocken. Istället uppstår ytterlighetspartier som försöker värva sympatisörer och medlemmar från de etablerade partierna.

För ungdomar riskerar detta att betyda att det politiska spelet blir mer obegripligt och omotiverat. Varför bry sig om att välja mellan grått och grått?

Ökat fokus på mätbarhet

Den offentliga sektorn har, inte minst från politiskt håll, sedan många år ett ökat fokus på att de insatser som görs ska kunna mätas och utvärderas, vilket innebär att behovet av diagnostisering har blivit tydligt. Det påverkar hela situationen för utsatta ungdomar eftersom skattemedlen som förmedlas för att möta och ta hand om ungdomar som far illa är kopplat till att det finns tydliga bevis på deras utsatthet.

Institutioner och organisationsformer

Hierarkierna växer mot himlen eller monterar ner

Europa utvecklas allt mer mot ett samlat politiskt block. Avgörande beslut fattas allt oftare i Bryssel. Företag köps upp och slås samman och makten flyttas till koncernledningarna allt längre bort. Både politiskt och ekonomiskt fattas allt fler beslut långt bortom vårt lands gränser.

Samtidigt får individen i andra frågor allt större valfrihet och allt större möjlighet att själv forma sitt liv och sin framtid efter sina egna förutsättningar och intressen. För ungdomar betyder detta ökad frustration över beslut som uppfattas som opåverkbara, men också ökat ansvar för att forma sina egna liv. Man kan inte längre bara flyta med i den livsfåran som föräldrar och samhälle har stakat ut för en.

Allt fler grupper och gemenskaper är helt eller delvis virtuella

Fremst på grund av internet kan man idag ingå i en mängd virtuella grupper och gemenskaper. Antingen i form av grupper som spelar turneringar på nätet, eller som medborgare i någon virtuell värld.

För ungdomar betyder detta oanade möjligheter att söka sig till likasinnade även om dessa inte bor i samma stad eller kvarter. Samtidigt blir allt större del av deras erfarenheter också virtuella, vilket ibland kan skapa konflikter i mötet med det verkliga livet.

Sociala, demografiska samt värderingsförändringar

Ökad individualisering

För bara några decennier sedan var gruppens makt över individen mycket stor. Att inte passa in i gruppens krav och förväntningar var knappast att tänka på, eller åtminstone mycket kostsamt. Idag väljer individen själv vilken eller vilka grupper hon vill vara del av. Och känner hon sig inte hemma där finns andra alternativ att söka sig till.

För ungdomar betyder detta en frihet att välja, men också ett krav på ställningstagande. Det blir svårare att "bara flyta med".

Allt mer postmoderna värderingar

Många forskare¹⁸ hävdar att de yttre förändringar som vi just beskrivit håller på att leda till en ny typ av värderingar. Man kallar dessa värderingar för postmoderna (efter det moderna). Moderniteten kan sägas ha varit industrisamhällets ideologi och värderingsmönster. De präglades bland annat av framtidsoptimism, en tro på rationalitet och den materiella tillväxtens välsignelser. Ingenjören och vetenskapsmannen var hjältarna (och hjältarna var ofta just män). Postmoderna värderingar präglas av en misstro mot rationalitet och "vetenskaplig sanning". "Sanning" ersätts av "berättelser", rationalitet av känsla och djup ersätts av yta. "What you see is what (or the only thing) you get" skulle kunna beskriva synen på personlighet och identitet.

*"Du söker djupen i mig – jag säger djupen finns i havet."
Eva Dahlgren*

Identiteten uppfattas som något som skapas av individ och samhälle, inte som något fast och bestående. Att "leka med roller och identiteter" är en självklarhet. För ungdomar betyder detta återigen ökade möjligheter att själva forma sina liv, men också kravet att ständigt välja, välja bort och ta ställning.

Storstaden som norm och ideal

Under senare decennier har staden allt mer vuxit fram som norm och ideal, framför allt storstäder, så som London och New York. Där föds nya livsstilstrender. Där finns det nyskapande kulturlivet.

För ungdomar betyder detta en förväntan på att ta sig till eller leva kvar i storstäder. Den som "stannar hemma på gården" uppfattas inte som förr i världen som "pålitlig" utan som en person "utan ambitioner".

Allt mer globala referensramar

Tack vare flera av de trender som redan beskrivits får vi allt mer globala referensramar. Vi vet mer om hur det ser ut i Los Angeles och New York än i Göteborg och Kalmar. Vi känner till maträtter från Kina, Indien och Thailand, men har aldrig ätit palt eller kroppkakor.

För ungdomar betyder detta återigen en rikedom på möjligheter men kan också innebära en rotlöshet och brist på historiska referenser.

Allt fler gamla i de västerländska samhällena

Andelen äldre växer i alla de västerländska staterna. Pensionärerna blir inte bara fler utan även mer inflytelserika. Dagens pensionärer är vana att kunna forma den politiska utvecklingen och att påverka de politiska besluten. Det är detta som vissa debattörer kallar jätteproppen Orvar eller köttberget. Samtidig ökar vårdbehoven för de riktigt gamla.

För ungdomar betyder detta dels ett deras politiska inflytande kan riskera att minska, dels att deras arbetskraft kommer att efterfrågas allt mer inom vården av äldre. De ökande kostnaderna för pensioner och äldreomsorg kan riskera att försvaga det offentliga finanserna och minska resurserna för till exempel skola och ungdomsvård.

Jämlikhet mellan könen allt mer självklart

Dagens män och kvinnor har i långt högre grad än föregående generationer jämlikhet mellan könen som en självklar utgångspunkt i livet och inte minst i föräldrarollen.

För ungdomar betyder detta en ökad frihet att forma sina egna könsroller men också ett minskat stöd i form av givna rollförebilder.

Ökad vana att leva i mångkulturella miljöer

Antalet invandrare i Sverige har vuxit i stort sett oavbrutet under hela efterkrigstiden. Förr var en person med annan hudfärg något unikt, idag är det en självklarhet. Invandrarna, och inte minst deras barn, har också i viss mån stigit in och tagit plats i det svenska kulturlandskapet.

För ungdomar betyder detta att gårdagens enkla "svenskhet" har ersatts av en mängd blandformer mellan traditionella och nya "svenskheter" och olika invandrarkulturer.

¹⁸ Internationellt är Ingelhart en auktoritet, i Sverige har vi forskare som Torleif Petterson med flera.

Traditionella familjeideal allt mer ifrågasatta

Det traditionella idealet med en mamma och pappa som är gifta med varandra och har barn tillsammans blir allt mer ifrågasatt. Familjer med två föräldrar av samma kön, familjer med bara en förälder och nya samlevnadsformer såsom "kk – knullkompis" och "vänskapsklaner" blir allt vanliga och självklara i dagens samhälle. För ungdomar betyder detta ännu en gång större frihet med åtföljande krav på ställningstagande.

Teknik och vetenskap allt mer perifera

Modernitetens hjältar, ingenjören och vetenskapsmannen, har fått stiga tillbaka och förekommer idag mest i form av klichén den galne vetenskapsmannen som vill erövra världen eller i varje fall hämnas en gammal oförrätt. Idealen om hårt och uthålligt arbete har ersatts av ideal som mer handlar om att tjäna stora pengar snabbt, kanske som artist eller fotbollsspelare.

För ungdomar betyder detta de utbildningsalternativ som kräver hårda studier och de yrkesbanor som kan förväntas leda till hårt men måttligt betalt arbete inte blir speciellt attraktiva.

Begär och riskminimering styr valen i livet

En viktig drivkraft de senaste åren är en ökande hedonism. Det innebär att alltmer av människors konsumtion inte baseras på de verkliga behoven utan drivkraften är snarare att bejaka ett tillfälligt begär. (De flesta behöver inte köpa nya kläder, renovera badrummet, åka på spa-semester och så vidare men gör det ändå).

Tidigare ansågs sådan konsumtion som omoralisk av den stora massan.

Parallellt med den ökande hedonismen lever vi i en tid av riskminimering och sökande efter trygghet. Upplevelsen av trygghet bygger i regel på att individen är *medveten om den risk tryggheten står i relation till*. "Det vi inte vet mår vi inte dåligt av". Samtidigt lever vi i en tid då både riskerna och medvetandet om dem ser annorlunda ut idag jämfört med förr.

Det finns också olika slags risker i relation till hur långt vi kommit på Maslows behovstrappa. Ju längre upp vi kommer i pyramiden desto mindre handlar riskerna om sådant vi vill undvika.

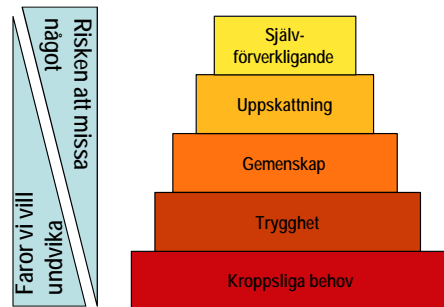
Riskerna tenderar snarare att handla om oron för att missa någon chans i livet.

Samtidigt som vi blir medvetna om den ökande risken av att välja fel har också våra strategier för att möta utvecklingen förändrats. Vägvalen i livet (bostadsort, arbetsgivare, livskamrat) handlar allt oftare om att tillfredsställa både rationella och emotionella behov. De emotionella behoven handlar i regel om att maximera riskminimeringen för livets olika risker. Att minska risken för att missa en intressant karriärmöjlighet genom att välja rätt arbetsgivare. Att minska risken att mina barn hamnar snett i livet genom att välja rätt sammanhang.

För många ungdomar syns detta dels genom deras konsumtionsmönster där de inte ser några moraliska problem med en njutningskonsumtion, det vill säga genom att deras vägval i livet i stor utsträckning präglas av riskminimering = det blir allt viktigare att hålla så många dörrar som möjligt öppna inför framtiden.

Ökad transformation och ständig förändring

En av de starkast växande trenderna de senaste åren är transformationstrenden. Det vill säga att konsumenten får någon form av förvandling i och med köp eller konsumtion. De senaste årens starka fokusering på "make-over" är ett tydligt bevis på detta. Teveprogram som handlar om detta är idag legio och då inte bara på extremnivå. Det är Toppform, Supernanny, Naturnollor, Bygglov. Ett annat exempel är viktväktarrörelsen, där deltagarna betalar för att gå ner i vikt. Vi kan också se alla-kan-sjunga-körer och hantverkskurser som vägar till transformation. En konsekvens av detta är att ungdomar växer upp i en miljö där budskapet är att "du kan alltid bli en bättre version än den du är idag". Detta påverkar i hög grad ungdomars självkänsla.

Rådgivaren tar över

Som en konsekvens av transformationssamhället kommer det också bli olika rådgivare fått en allt större plats i tillvaron. Det handlar dels om en framväxt av personliga rådgivare (personal shoppers, trainers, tutors osv.) för dem som har råd med detta. Dels handlar det om masspaketerad rådgivning i medierna à la Martin Timell, Ernst Kirschsteiger eller Blossom Tainton. Men det kan också illustreras av att allt fler företag i sitt möte med kunden hjälper denne med rådgivning som en del av kundmötet. Ikea är ett lysande exempel på detta där de i hela sin kommunikation indikerar hjälp och råd för att vi ska gestalta våra hem att bli mer som vi verkligen vill ha dem (och som också genererar ökad försäljning hos Ikea). Även ungdomar vänjer sig vid möjligheten att be om hjälp och ta råd av andra. Men de ställer större krav än tidigare på att rådgivarna ska vara bra personer som de kan lita på.

Genombrott för genvägar.

Länge var det tabu att erkänna att man tagit genvägar för att nå sina mål. Allt skulle göras från grunden. Idag är det annorlunda. Vi köper färdiga gräsmattor och träd istället för att så frön och sätta plantor i våra trädgårdar. Idrottsmännen äter kosttillskott som gränsar till dopning och förlägger sin träning till höghöjdsbuskar. Vi väljer fettsugning istället för hårdbantning eftersom det går snabbare och är bekvämare än en asketisk diet. Allt som allt tyder detta på att vi idag fått reella genombrott för genvägsstrategier. För ungdomar är genvägarna en självklarhet. Men det innebär också en öppning för genvägar som kan leda till negativa beroenden. Till exempel när genvägen till en rolig fest eller möjligheten att klara av en situation som kräver extrem koncentration utgörs av en narkotisk drog.

Jakten på det autentiska tilltar

I tider då mycket handlar om bestående eller tillfällig förändring växer det också fram en trend mot ökad autenticitet. En längtan efter det naturliga och äkta, det som inte är förvanskat. Exempel på detta är den stora succé som "Bonde söker fru" blev. Bönder upplevs stå för naturlighet och jordnära perspektiv. Det hade knappast blivit samma succé med "Banktjänsteman söker fru" eller "Avdelningschef söker fru" ...

Autenticitet är ett komplext begrepp och kan upplevas som luddigt och diffust.

Nyckelfaktorn i sammanhanget handlar om förmågan att vara autentisk i omgivningens ögon och att samtidigt vara sann mot sig själv.

För ungdomar är detta en nyckelfaktor, inte minst när det handlar om hur vuxenvärlden uppfattas. De vuxeninstitutioner som inte är sanna mot sig själva eller lever efter sina värderingar har mycket låg trovärdighet i ungdomarnas ögon.

Teknik och naturvetenskap

Kunskapsrevolutionen och utbildningsinflationen

Det påstås att mer än hälften av alla vetenskapsmän som levtt fortfarande är i livet. Även om det inte är bokstavligen sant så vet vi att den vetenskapliga kunskapsmassan ökar exponentiellt för varje år som går. Vi vet astronomiskt mycket mer än någon tidigare generation. Och kunskaperna åldras snabbare än någonsin tidigare. Inte ens experter och nobelpristagare kan idag längre följa all forskning inom sina egna fält. Problemen att få överblick och skapa en helhet blir allt större.

För ungdomar betyder detta allt större möjlighet att få information i detaljerna men allt mindre möjlighet att själva skapa sig en överblick och en helhetsbild. Kanske finns det en ökad risk för det som kallas omvänd paranoia, känslan av att alltid jaga det andra redan har upptäckt, redan har gjort. Det räcker inte längre, bildligt talat, att bestiga Himalaya, man måste cykla hela vägen dit och hem för att det ska "vara något att vara stolt över".

IT och informationsrevolutionen

Utvecklingen inom datorer och datakommunikation är hisnande. I takt med att datorer blir allt snabbare och internet blir allt mer omfattande och informationsrikt påverkas både privat- och yrkesliv. Vi går från informationsunderskott till överinformation och problem med att bedöma vad som är trovärdigt och inte. För ungdomar betyder detta ökade möjligheter att hitta information av de mest udda slag, men också risken att bli lurad och utnyttjad. Även personer med det smalaste intresse kan idag hitta likasinnade på nätet. Genom att delta i virtuella gemenskaper, spela nätspel eller på andra sätt umgås virtuellt kan man bygga upp gemenskaper som bara begränsas av språkbarriärer och inte av geografien.

*"Vi föder en förlorad generation av digitala atleter och fysiska krakar."
Stefan Spjut SvD 061221*

Kommunikationsrevolutionen

Tack vare tele- och datatekniken har vi fått tekniska möjligheter att kommunicera med alla världsdelar och alla världens länder (i stort sett). Tack vare engelska språkets dominans kan vi förvånansvärt ofta även göra oss själva förstådda. Vi kan ta del av en uppsjö av medier lika väl som vi kan delta i personliga samtal med ett oräkneligt antal individer över hela vår glob.

För ungdomar betyder detta att hela världen är tillgänglig – i teorin. I praktiken skapar var och en sitt eget lilla universum med vänner, medier etcetera där man lever sitt liv.

Ekologi, miljö och hälsa

Miljöhotsinflation

Dagens unga har vuxit upp med en mängd olika miljöhot redan från dagis. Fokus för miljöengagemanget har förflyttats under åren som gått från skogsdöd via döda sälar till utfiskning och klimateffekt. På vägen har allt fler blivit "avtrubbade" och väljer att inte engagera sig i nästa miljöfråga.

För ungdomar betyder detta en ökad risk för frustration och avståndstagande från samhällsansvar och politiskt engagemang. Istället vänder sig engagemanget inåt, mot den egna hälsan och välbefinnandet.

Allt viktigare att "må bättre än bra"

Hälsan har kommit allt mer i fokus i vår individualiserade och upplysta tid. Att må bra och vara frisk är inte längre nog. Idag gäller det må bättre än bra. Det räcker inte med att äta nyttigt och hälsosam mat, nu gäller det att även få i sig vitaminer, mineraler och annat som gör att man verkligen kan leva på topp.

För ungdomar betyder detta ökade krav på fysiskt välbefinnande och välmående. Att vara lite krasslig och tungsint är inte OK.

Kroppen ditt visitkort

Kroppen ska inte bara vara hälsosam och fysiskt på topp, den ska också se bra ut. Även här är "what you see is what you get" en bra sammanfattning. Att se bra ut, vara vältränad, lagom solbränd och "sexig" är en förutsättning för att få tillgång till det man eftersträvar, antingen det är ett attraktivt jobb eller en plats i mediernas rampljus. För att uppnå den kropp som krävs är man beredd att ta till allt mer radikala medel, bantning, olika typer av färgning och tatueringar och plastikoperationer.

För ungdomar betyder detta att den referens som var och en jämför sig med har flyttats upp flera pinnhål. Idag räcker det inte att ha "normalstora bröst", för att vara snygg måste man ha "dubbel D-kupa" som Carolina Gynning.

Medier och kultur

Medier upptar allt större del av livet

För jordbrukssamhällets innevånare var massmedier lika med katekesen, psalmboken och kyrkobesöken. I övrigt fick man sina intryck av de människor man mötte i vardagen. I vår tid upptas allt större del av vår tid av olika typer av medier. Internet, teve, mobiltelefon och radio fyller allt större del av vår tid.

För ungdomar betyder detta att de vardagliga erfarenheterna och referenserna får allt mindre andel av uppmärksamheten och de "övernaturliga", i form av musik, film etcetera, allt större.

Envar sin egen producent

Den nya digitala produktionstekniken gör att allt fler människor får verktyg att själva skapa musik, film och text. Att blogga är gratis, Laleh gör det mesta av sin musik själv i en liten studio. På YouTube kan vem som helst få sin film distribuerad till en publik som de flesta svenskproducerade långfilmer bara kan drömma om.

För ungdomar betyder detta en helt ny möjlighet att ta del av det mediala rummet. Att tekniken har blivit mer lättillgänglig motverkas dock i viss mån av att utbudet har ökat så enormt.

Källförteckning: Litteraturlista

- Ambjörnsson, F. (2004). *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm, Ordfront.
- Anderson, B. (1993). *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*. Göteborg, Daidalos.
- Andersson, C. (1996). *Om struliga flickor – beteende och bemötande*. Stockholm SiS Liber.
- Barns villkor*. Levnadsförhållanden. Statistiska Centralbyrån. Rapport 110 oktober 2005 (Diagram finns om man vill ha det).
- Bauman, Z. (1998). *Vi vantrivs I det postmoderna*. Göteborg, Bokförlaget Daidalos AB.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a new Modernity*. London, Sage Publications Ltd.
- Bjurström, E. (2005). *Ungdomskultur, stil och smak*. Umeå, Borea förlag.
- Börjesson, A. (1998). *Flickorna och frigörelsen. Forskning om flickor och arbete med tjejprojekt*. Stockholm, Ungdomsstyrelsen.
- Castells, M. (2000). *Identitetens makt. Informationsåldern: ekonomi, samhälle och kultur*. Band 2. Göteborg, Daidalos.
- Chouliaraki, L. & Fairclough, N. (1999). *Discourse in late modernity. Rethinking Critical discourse analysis*. Edinburgh, Edinburgh University Press.
Diskriminering – ett hot mot folkhälsan, Ombudsmannen mot etnisk diskriminering: R 2006:1.
- Fairclough, N. (1995a). *Critical discourse analysis. The critical study of language*. London, Longman.
- Fairclough, N. (1995b). *Media Discourse*. London, Edward Arnold.
- Folkhälsopolitisk rapport 2005. Stockholm, Statens folkhälsoinstitut.
- Frykman, J. (2006). *Diskriminering – ett hot mot folkhälsan. Slutrapport från projektet Diskriminering och hälsa*. Statens folkhälsoinstitut. R06:070.
- Fröberg, F. (2006). *Folkhälsoinstituts kunskapssammanställning Spel om pengar bland unga*. Stockholm, Statens folkhälsoinstitut.
- Gardarsson, B. (2006). *Ungdom och ungdomskultur: grundläggande begrepp och forskning 2006-10-26*. www.kulturforokorna.se
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self Identity: Self and Society in the late Modern Age*. Cambridge, Polity Press.
- Hooshang Bazrafshan (2005). *Skilda villkor för ungdomars uppväxt*. Stockholm, Integrationsverket 2005.
- Hermansson, E & Wahlberg, L. (2005). *Unga brottsoffer i fokus. En diskursanalys av det svenska brottsoffersystemet*. Luleå Universitet, Institutionen för Arbetsvetenskap.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London, Verso.
- Laclau, E. & Mouffe, C. (1990). "Post-marxism without apologies". I E. Laclau, *New Reflections of the Revolution of Our Time*. London, Verso.
- Lundberg, A. (2005). *Utsatta pojkar och flickor – en översikt av aktuell svensk forskning*. Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap.
- Lundgren, S. (2005). *Forskning om våld mot unga kvinnor – tolkningsperspektiv och analytiskt fokus*. Nätverket nr 14:05,s. 79-88.

- Lundgren, S. (2004). *Utsatt "i förbifarten": hur fokus förskjuts i svensk forskning om våld mot unga kvinnor*. Uppsala, Avdelningen för samhällsvetenskaplig genusforskning, Uppsala Universitet.
- Lundqvist, C. (2006). *Karriärvägar för ungdomar med utländsk bakgrund. Framtidsplaner, orienteringar och strategier mellan utbildning och arbete*. Integrationsverket 2005: Rapport intergration.
- Nilsson, A. & Estrada, F. (2005). *Den ojämlika utsattheten. Utsatthet för brott bland fattiga och rika 1984-2001*. Institutet för framtidsstudier 2005:8.
- Peterson, A., Svensson, L. & Addo, T. (2003). *Ungdomar i vardagens väv*. Lund, Studentlitteratur.
- Sernhede, O. (2002). *Alienation is My Nation. Hiphop och unga mäns utanförskap i det nya Sverige*. Stockholm, Ordfront.
- Social Rapport (2006). (Främst kapitel 7). *Utsatthet bland barn och unga*. Stockholm, Socialstyrelsen 2006-111-1.
- SOU 2006: 77 *Unga, stress och psykisk ohälsa. Analyser och förslag till åtgärder*. Sven Bremberg 2006.
- SOU 2006: 73 *Den segregering integrationen. Om social sammanhållning och dess hinder*. Masoud Kamali.
- Söderlind, I. & Engwall, K. (2005). *Var kommer barnen in? Barn i politik, vetenskap och dagspress*. Stockholm, Institutet för framtidsstudier.
- Ulmanen, P. & Andersson, G. (2006). *Svensk social barnavård ur ett könsperspektiv 1993-2003*. Statens Institution styrelse.
- Unga & Medier 2006. Medierådet. Stockholm, Regeringskansliet.
- Ungdomar och brott åren 1995-2005. Brå, Brottförebyggande rådet. Rapport 2006: 7.
- Wennhall, J. (1994). *Från djäkne till swingpjatt. Om de moderna ungdomskulturernas historia*. Uppsala, Etnolore.
- Winter, M. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund, Studentlitteratur.
- World Development Report 2007. (2006). *Development and the Next Generation*. Washington, the World Bank.
- Ziehe, T. (1986). *Ny ungdom. Om ovanliga läroprocesser*. Stockholm, Norstedts.
- Ziehe, T. (1986). *Inför avmystifieringen av världen: Ungdom och kulturell modernisering*. I M.Löfgren & A. Molander (Red.), *Postmoderna Tider*. Stockholm, Norstedts.
- Ziehe, T. (1989). *Kulturanalyser: Ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm/Stehag, Symposion.
- Ziehe, T. (2003). *Ny ungdom. Om ovanliga läroprocesser*. Stockholm, Norstedts.
- Zimic, S. (2006). *Ungdom och ungdomskultur: grundläggande begrepp och forskning*. Nätverket Kulturförökarna.
- Östgård-Ybrant, H. (2004). *Self-concept, inner residue of past relationships, and social functioning in adolescence. A study of Age and Gender Difference in groups of normal and anti social adolescents*. Department of psychology. Umeå Universitet.
- Överlien, C. (2003). *Innocent Girls or active young women. Negotiating sexual agency at a detention home*. *Feminism & Psychology* vol.13, nr 3.

Källförteckning och sökord: Medieanalysen

Vi sökte artiklar kring utsatt ungdomar med hjälp av Presstext och Mediarkivet. Artiklarna söktes fram från följande medier:

Affärsvärlden 1997-2005
Aftonbladet 1994-
Bonniers Lexikon 2001-
Borlänge Tidning 2001-
Borås Tidning 1999-
Computer Sweden 2001-
Dagen 1995-
Dagens Arbete 2001-2005
Dagens Handel 2003-
Dagens Forskning 2003
Dagens Industri 2004-
Dagens IT 1996-2002
Dagens Medicin 1994-
Dagens Nyheter 1992-
Dagens Samhälle 2005-
Dinapengar.se 2006-
Expressen 1990-
Falu Kuriren 2001-
Finanstidningen 2001-2002
Forskning & Framsteg 2003-
Göteborgs-Posten 1994-
Hallands Nyheter 2003-
Helsingborgs Dagblad 1994-
Hufvudstadsbladet 2001-
Jusektidningen 2000-
Kristdemokraten 2002-
Landstingsvärlden 2000-2004
Lön&jobb 2000-
Moderna Tider 2000-2002
Mora Tidning 2001-
MånadsJournalen 2000-2002
Nerikes Allehanda 1997-
Nu 2002-
Ny Teknik 2003-
Nya Ludvika Tidning 2002-
Nyhetsbyrån Direkt 2006-
Pressens Mediaservice 2002-
Pressreleaser – Waymaker 1998-
Privata Affärer 1999-
Resumé 2001-
Siren 2001-2004
Skolvärlden 2001-2004
Stockholms Fria Tidning 2004-
Svensk Papperstidning 2006-
Svenska Dagbladet 1995-
Sveriges Radio Dagens Eko 1997-
Sydsvenskan 2006-
Södra Dalarnas Tidning 2001-
Ticker 2003-
Tidningarnas Telegrambyrå 1997-
Tidningen Vi 1995-
TT Nyhetsbanken 1997-
TT Spektra 2006-
Veckans Affärer 2001-
Vår bostad 2001-
Värnpliktsnytt 2000-
Västerbottens-Kuriren 1987-
Östersunds-Posten 1998-

Sökord vid medieanalysen

Urval: Vi sökte via Presstext och Mediarkivet

- 200-2006 för diskursanalys
- 1996-2006 för frekvenssökning

Provsökning

Sökord	5 år	2006
Förlängd ungdomstid	9	0
Ungdomstid	620	51
Livsfas+ unga	23	1
Livsfas	78	9
Livscykel + unga	620	4
Levnadsfas	2	1
Tonår	1 149	119
Tonårstid	463	60
Förebyggande	20 787	2 535
Förebyggande + ung	504	57
Främjande	2 933	276
Främjande + ung	82	6
Ungdomsforskning	51	0
Ungdomsåtgärd	0	0
Ungdom + åtgärd	160	18
Utanförskap	8 826	1 665
Utanförskap ung	721	129
Utsatthet	4 251	533
Utsatthet ung	435	57
Riskbeteende	235	29
Riskbeteende + ung	10	0
Riskfylld livsstil	14	1
Risikfaktorer	2 246	296
Risikfaktorer + ung	59	5
Livsvillkor	2 513	242
Livsvillkor + ung	169	22

Utvalda sökord Mediarkivet

Sökord	5 år	2006
Livsfas+ unga	22	1
Livscykel + unga	51	4
Förebyggande + ung	479	57
Främjande + ung	73	6
Ungdom + åtgärd	145	18
Utsatthet ung	381	57
Risikfaktorer + ung	55	5
Livsvillkor + ung	150	22

Utvalda sökord Presstext

Sökord	5 år	2006
Livsfas+ unga	9	1
Livscykel + unga	36	18
Förebyggande + ung	154	17
Främjande + ung	31	1
Ungdom + åtgärd	48	2
Utsatthet ung	162	31
Risikfaktorer + ung	28	6
Livsvillkor + ung	51	3

Källförteckning: Andra ungdomsstudier

Attityder till skolan 2003, rapport 243, 2004. Skolverket.

Barn och deras familjer 2004. Demografiska rapporter 2005:2. Statistiska centralbyrån.

Barns villkor 2005.

Dagens Unga, Morgondagens Vuxna. En serie studier från Kairos Future.

Hur kul är det på en skala? Resultat från undersökningen "Rätten att komma till tals". Barnombudsmannens rapporter BR2005:03.

Hörs barnen, lyssnar vuxna? Ungdomsbarometern på uppdrag av BRIS 2004.

Social Rapport 2006, Socialstyrelsen, Upp till 18 – fakta om barn och ungdom.

Barnombudsmannen rapporterar BR2004:06.

Bilaga 1

Vad är diskurs och diskursanalys?

Begreppen diskurs och diskursanalys kan uppfattas som abstrakta och svårbegripliga. Nedan redovisas två olika uppslagsverks syn begreppen.

Enligt Nationalencyklopedin

diskurser (fr. discours 'samtal', 'yttrande', 'tal', av lat. discursus 'samtal', eg. 'kringlöpande') betyder i dagligt tal samtal, dryftning. I filosofiska och besläktade sammanhang kan ordet beteckna en helhet av sammanhängande uttryck, utsagor och begrepp, t.ex. den moraliska, den vetenskapliga eller den religiösa diskursen, eller formen hos en sådan helhet. Hos Michel Foucault är en diskurs en regelstyrd kunskapsinstitution, t.ex. psykiatri eller biologin, hos Habermas en kritisk analys av (t.ex. politiska eller sociala) giltighetsanspråk. Paul Ricœur menar med diskurs det i tal eller skrift använda, konkreta språket i motsats till det abstrakta språkssystemet som användningen exemplifierar.

Ur dessa mer precisa betydelser har en mer allmän men användbar betydelse vuxit fram. Den bygger på uppfattningen att hela vårt förhållande till verkligheten uttrycks genom diskurser, och att diskursen så starkt styr vår verklighetsuppfattning att vi är fångade i den. Samtidigt finns det uppenbarligen många olika diskurser. Våra ords och därmed tankars innebörder styrs enligt detta föreställningssätt av i vilken diskurs vi befinner oss, och missförstånd eller oförståelse uppstår om vi i vår kommunikation med andra "inte är i samma diskurs". Uttrycket hör samman med det komplexa förhållningssätt som brukar kallas "postmodernism".

Enligt Susning.nu

En **diskurs** är ett samlingsnamn för de infallsvinklar, sätt att resonera, frågeställningar och så vidare som tillämpas inom ett visst område. "Språkgemenskap". Besläktat med begreppet paradigm. Avser även diskussionen som sådan.

Diskursanalys är ett akademiskt verktyg för att få förståelse för en texts, eller tals innehåll. Genom det skrivna eller uttalade skapar vi människor en världsbild, vi lägger en betydelse i de ord vi formulerar. Dessa ord kan producera eller reproducera verklighetsuppfattningar.

Diskursanalys utgår från ett socialkonstruktivistiskt perspektiv vilket innebär vetenskapen (eller uppfattningen) om att allt är konstruerat av oss människor. Detta gäller ofta såväl könsroller som ordets betydelser. Vi människor skapar betydelserna och således också den värld vi lever i. Ett exempel är globaliseringen som diskursanalytiker hävdar inte är något ofrånkomligt fenomen utanför människors kontroll. Genom att t.ex. beskriva den som en sådan upprätthåller vi också detta.

Kritiker hävdar att diskursanalys är ett ovetenskapligt verktyg då resultatet kan påverkas av ett subjektivt utgångsläge och önskat resultat.

Bilaga 2. Om Kairos Future

Kairos Future AB är ett ägarlett forsknings- och konsultföretag med knappt 35 medarbetare i Sverige, Danmark, Frankrike och Spanien samt ett internationellt nätverk av samarbetspartner. Våra uppdragsgivare finns såväl inom offentlig som privat sektor och idéburna organisationer.

Kairos Future AB hjälper företag och organisationer att skaffa försprång inför framtiden i tanke och handling. I en värld stadd i förändring gäller det att lite tidigare än andra förstå vad som håller på att ske. Men det är inte nog. Man måste också ha förmåga att omsätta insikt i avsikt – och avsikt i handling. Kairos Future AB arbetar med hela kedjan från omvärlds- och framtidsanalys till genomförande av förändring. Kairos tyngdpunkt ligger på strategisk orientering, det vill säga gränslandet mellan framtid och strategi.

Vår verksamhet kan sammanfattas i tre begrepp:

- Future – omvärlds-, trend- och scenarioanalys
- Strategy – vision, affärsstrategi, marknads-, varumärkes-, FoU- och O&O kompetensstrategier
- Action – att skapa en framtidsberedd organisation

Kairos Future AB kombinerar tankesmedjans och forskningsföretagets förmåga att generera nya insikter och idéer med konsultföretagets fokus på vad som fungerar i praktiken. Kairos arbete bygger på egenutvecklade och väl beprövade metoder för trend- och scenarioanalys och strategiutveckling. Arbetet bedrivs ofta i nära samarbete med uppdragsgivarna.

Med tankesmedjan försöker Kairos skapa en miljö där ständiga diskussioner om framtidsfrågor pågår i en tvärvetenskaplig anda. Med denna verksamhet levererar Kairos långsiktiga och återkommande studier såväl som taktiska researchuppdrag med fokus på framtiden. Som strategikonsulter driver Kairos utifrån sin framtidsmetodik strategiprocesser för att hjälpa uppdragsgivare att möta framtiden och deltagandeprocesser för att hjälpa dem att bättre förstå tänkbara framtider. Genom utbildningar i omvärldsanalys samt Kairos framtidsmetodik, och genom föreläsningar och seminarier, vill Kairos också skapa diskussion kring och förståelse för frågor av betydelse för långsiktig överlevnad och utveckling.

Läs mer om Kairos Future på vår hemsida www.kairosfuture.com

Reflektionsfrågor

1. Diskursen kring utsatta ungdomar

Vi har alla del i någon diskurs (samtalsordning, hur vi talar om saker, se bilaga 1 i rapporten). Syftet med detta kursmoment är att bli mer medveten om både sin egen och andras, till exempel forskares och utredares, diskurs för att lättare och mer medvetet kunna välja hur vi talar om till exempel utsatta ungdomar. En ökad medvetenhet kan också göra det enklare att förstå andra som inte delar vår diskurs.

Vi hoppas att frågorna hjälper er att reflektera över hur de olika diskurserna påverkar arbetet med utsatta ungdomar, till exempel valen mellan ett förebyggande eller främjande arbete.

1.1 Vilka för- och nackdelar har det:

- att ha en enhetlig diskurs i en arbetsgrupp eller myndighet?
- att ha olika diskurser?
- att ha samma eller helt annorlunda diskurs än forskarvärlden?

1.2 Vad är vår egen syn på vem som är ungdom?

- När börjar man vara ungdom och när slutar man att vara det?
- Vilket av de presenterade perspektiven ligger närmast mitt/vårt eget?

1.3 Flera olika synsätt på utsatthet presenteras i rapporten, vilket ligger närmast mitt sätt att se på saken?

- Vad är positivt och negativt med vårt sätt att se på saken?
- Vad är positivt och negativt med andras sätt att se på saken?

1.4 Hur möter vi diskurserna?

Ofta har man lätt att ta till sig de forskningsresultat som stämmer väl överens med den egna gruppens diskurs. Motsatsen gäller naturligtvis för de resultat som inte stämmer överens.

- Vad riskerar vi att missa eller bortse från därför att vi till exempel inte delar en annan forskargrupps diskurs?

2. Medieanalysen

Medieanalysen som presenteras i rapporten visar på ett antal slutsatser kring hur medierna speglar ungdomar och utsatta ungdomar.

2.1 Hur är mediebilderna av ungdomar?

- Håller ni med om rapportens bild av hur medierna speglar ungdomar?
- Vad betyder den allmänna mediebilderna av samhällsdiskursen kring ungdomar?

2.2 Hur påverkar mediediskursen bilden av utsatta ungdomar?

- Vad betyder mediediskursen kring ungdomar för ert eget arbete med utsatta ungdomar?
- Påverkar mediediskursen samhällets syn på balansen mellan förebyggande och främjande arbete?
- Påverkas ni själva?

3. Ungas röster

3.1 Känner ni igen er i bilden?

- Känner ni igen er i bilden av hur ungdomar speglas i undersökningar som tar sin utgångspunkt i vad ungdomarna själva säger?

3.2 Vad betyder detta för samhällets syn på ungdomar och utsatta ungdomar?

- Vad betyder det att många ungdomsstudier inte specifikt lyfter fram utsatta ungdomar? Är det bra för en allmän diskussion om ungdomar eller är det dåligt?

3.3 Hur påverkar de här bilderna arbetet med utsatta ungdomar?

- Påverkar det ert arbete på något sätt?
- Påverkar det de uppdragsgivare som ni arbetar för (politiker, föräldrar och så vidare)?

4. Omvärldsanalysen

Omvärldsanalysen ger kortfattade beskrivningar av ett antal trender som både kan påverka de strukturer som påverkar de statistiskt utsatta ungdomarna och synen på vem som är utsatt.

4.1. Stämmer trenderna och slutsatserna som lyfts fram i rapporten?

- Känner ni igen trenderna?
- Är de relevanta för bilden av utsatta ungdomar?
- Känner ni igen omvärldsanalysens slutsatser?
- Påverkar det ert arbete på något sätt?
- I så fall hur?

4.1 Kommer bilden av utsatta ungdomar att förändras?

- Tror ni att diskursen kring vem som är en utsatt ungdom kommer att ändras (som rapporten antyder)?
- Vad betyder det i så fall för arbetet med utsatta ungdomar?

© Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:4

ISSN 1651-2855

ISBN 978-91-89050-90-7

projektledare Gerhard Holmgren

text Per Florén, Erik Hergren, Ida Hult och Nanna

Waktel Enochson, Kairos Future AB

språkgranskning Ingrid Bohlin

omslag Cristián Serrano

distribution Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm

webbplats www.ungdomsstyrelsen.se

e-post info@ungdomsstyrelsen.se

tfn 08-566 219 00, fax 08-566 219 98

UNGDOMSSTYRELSEN

är en statlig myndighet som verkar för att unga ska få verklig tillgång till makt och välfärd. Det gör vi genom att:

- ta fram och förmedla kunskap om ungas levnadsvillkor.
- följa upp riksdagens och regeringens mål för den nationella ungdomspolitiken och stödja kommunerna i deras ungdomspolitiska arbete.
- fördela bidrag till och stödja metodutveckling inom ungas fritid och föreningsliv samt inom internationellt ungdomssamarbete.

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Fritzes

ett Wolters Kluwer-företag

106 47 Stockholm Tel 08-690 91 90 Fax 08-690 91 91 order.fritzes@nj.se www.fritzes.se

ISBN 978-91-89050-90-7 ISSN 1651-2855